

Economisch - Statistische Berichten

45e JAARGANG - 1 JUNI 1960 - No. 2237

**N.V. Uitgeversmaatschappij
ELSEVIER**
Spuistraat 110—112, Amsterdam

zoekt voor spoedige indiensttreding

ADMINISTRATIEF STAFEMPLOYÉ

die, rechtstreeks onder de Chef Administratie en Financiën, zal worden belast met de coördinatie van en het toezicht op de administratieve werkzaamheden der tot het concern behorende bedrijven en het opstellen en bewaken van budgetten.

Vereisten:

- Accountantsdiploma of vergevorderde accountantsstudie.
- Ervaring in een uitvoerende administratieve functie.
- Leeftijd tot 35 jaar.

Eigenhandig, niet met ballpoint geschreven brieven, onder opgave van het laatst genoten salaris, vóór 20 juni 1960 te richten aan de afdeling Personeelszaken.

Adviezen
en bemiddeling
inzake
levensverzekeringen
en
pensioencontracten

R. MEES & ZONEN

ROTTERDAM

FLATS, VRIJE HUIZEN, WINKELS BEDRIJFSRUIMTEN

Rotterdam en omgeving

FLATS, vanaf ..... f 15.000.-
VRIJE HUIZEN, vanaf .. f 21.500.-

GRATIS op aanvraag beschikbaar:
M.A.B. n.v.-NIEUWS

Ons maandblad, waarin regelmatig
aantrekkelijke aanbiedingen volledig
omschreven worden opgenomen.

M.A.B. n.v.

Makelaars in onroerende goederen

K.C. SLIJK Schiedamsvest 44d, Rotterdam-1
Tel. K. 1800-11.91.11 (2 lijnen)
Spreekuren: Dinsdags en Donderdags 10—16 uur.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010 of 01800) 5 29 39. Administratie:
(010 of 01800) 3 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Postkantoor Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 6 93 00, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgave van redenen te weigeren.

Amerikaanse aandeelhoudersvergaderingen

Vele Amerikaanse ondernemingen treffen maatregelen om het bezoek van aandeelhouders aan de jaarvergadering te stimuleren. Getracht wordt de bezoekers, die dat wensen, in de gelegenheid te stellen leidende figuren uit de onderneming persoonlijk te ontmoeten; aandacht wordt gegeven aan een goede voorbereiding van de beantwoording van vragen die in de vergadering zouden kunnen worden gesteld; ook wordt een kort gehouden zakelijk overzicht van de activiteiten van de onderneming aan elke bezoeker ter hand gesteld. Naast deze meer gedegen voorbereiding zoekt men het ook in attracties van persoonlijke aard. De bezoekers worden in de gelegenheid gesteld de bedrijven van de onderneming te bezichtigen, bedrijfsfilms worden tijdens de vergadering vertoond en de aandeelhouders worden intussen gelaafd en verzorgd. Vertrekken zij ten slotte, dan wordt een spreekwoord in praktijk gebracht dat ontstond v6r voor het tijdperk der public relations: kleine geschenken onderhouden de vriendschap.

Begrijpelijkerwijs krijgt hij als aandelen die artikelen mee, welke de onderneming in de laatste werkperiode op de markt heeft gebracht, althans voor zover ze zich daartoe lenen. Er zijn ondernemingen die nog verder gaan. Chesapeake and Ohio railroad stelden de aandeelhouders in staat tijdens het week-einde uitstapjes in de omgeving te maken; het aanbieden van boottochten, het huren van luxe passagiersschepen als vergaderplaats is ook reeds voorgekomen. Zo wordt de naar het schijnt verouderde theorie van Knight, dat de aandeelhouder de ondernemersfunctie vervult voor het uiterlijk hersteld. Hij wordt behandeld alsof de onderneming van hem is.

Verne Burnett wijst erop, dat deze maatregelen blijkbaar niet zonder succes zijn gebleven, daar 20 grote ondernemingen schatten dat het aantal aandeelhouders dat de jaarvergadering bezoekt elke volgende vergadering met 20 pCt. toeneemt ¹⁾. Voor de vergroting van het bezoek geeft hij ook een diepere verklaring. Door de groei van het kapitaal is het aantal aandeelhouders toegenomen, terwijl de aandeelhouders zelf meer belangstelling hebben gekregen voor het wel en wee van de onderneming. V66r 1930 was de situatie geheel anders. In die jaren beschouwden de meeste ondernemers de jaarvergadering als een formaliteit, welke door de wet was voorgeschreven. De

vergadering werd in de meeste gevallen slechts bezocht door enkele gemachtigden van de directie, die elk voorstel steunden dat — van de zijde van het bestuur — ter tafel werd gebracht. De directiekamer in het bedrijf was veelal groot genoeg voor de bijeenkomst.

Dit veranderde in de depressie van de jaren dertig. Vele ondernemingen zagen in dat de tijd zou komen dat hun omzet zou oplopen. Zij beseften dat het zaak was de betrekkingen met teleurgestelde aandeelhouders te verbeteren wilde men weer een beroep kunnen doen op de kapitaalmarkt. Een goede verstandhouding met aandeelhouders zou leiden tot een grotere bereidheid tot investeren en herinvesteren in het bedrijf. Daar kwam bij dat de vergadering van aandeelhouders ook bedrijfseconomisch van betekenis werd. Burnett noemt in dit verband een onderzoek ingesteld door General Foods Corporation dat aan het licht bracht dat de aandeelhouders gemiddeld veel meer van de door dit bedrijf vervaardigde produkten kochten dan zij die niet bij de onderneming waren geïnteresseerd. De aandeelhouder is een goede klant van zichzelf.

De schrijver meent, dat het inlassen van spectaculaire elementen om het bezoek aan de jaarvergadering te bevorderen zeker niet zonder succes is geweest. De belangrijkste oorzaak voor de grotere belangstelling van de aandeelhouders ziet hij echter in de verbeterde wijze van voorlichting. Een typisch voorbeeld vindt men in de wijze waarop getracht wordt de grote afstand in de Verenigde Staten te overbruggen. Om aandeelhouders die te veraf wonen om ter vergadering te komen toch de nodige voorlichting te verschaffen wordt gebruik gemaakt van radio en televisie; zo zond de American Machine and Foundry Company in 1959 de hoogtepunten van de jaarvergadering uit via 200 radiostations. Daarnaast worden additionele vergaderingen gehouden in verschillende steden, terwijl voorts door de ondernemingen voor het vervoer van de aandeelhouders wordt gezorgd.

Soms is het antwoord op zo veel hartelijkheid teleurstellend. Er zijn enige „attracties” bedacht die voor een vlot verloop der vergadering minder geslaagd bleken door een te grote geestdrift van aandeelhouders. Burnett althans noemt het voorbeeld van een onderneming, die tijdens de lunchpauze — de lunch was uiteraard voor haar rekening — alcoholische dranken verstrekke, doch het volgende jaar alleen nog maar koffie, melk en thee serveerde.

¹⁾ Verne Burnett: „Annual meetings and stockholder relations”, in „The Management Review” van april 1960.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Amerikaanse aandeelhoudersvergaderingen	567	De economische betekenis van de verwaterplaat-	
Parlement en parlementariër, door Prof. Mr. A. Kleijn	568	sen voor mosselen, door Drs. E. van Beusekom . .	575
Parlement en deskundigheid, door Drs. P. Valken-		Liberalisatie van het kapitaalverkeer in de Euro-	
burgh	570	pese Economische Gemeenschap, door Drs. D.	
Beleidsproblemen rondom de administratieve		C. Breedveld	578
automatisering, door Prof. Dr. H. J. van der		Notities:	
Schroeff	572	„Teenagers” en afbetaling	574
		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman . .	581

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. J. Hartemink.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Parlement en parlementariër

Met instemming las ik in de „N.R.C.”¹⁾ de reactie op het artikel van Prof. Wemelsfelder in „E.-S.B.” van 20 april 1960 over „Parlement en economie”. Ik zou er dan ook verder het zwijgen toe hebben kunnen doen, ware het niet dat de strekking van genoemd artikel voor onze democratie ernstige gevaren inhoudt, reden waarom het mij nuttig lijkt in hetzelfde tijdschrift als waarin zijn artikel is verschenen, voor dezelfde lezerskring dus, een ander geluid te doen horen.

Als econoom, specialist dus in en vertegenwoordiger van een bepaalde tak van wetenschap, is Prof. Wemelsfelder kennelijk wat al te gemakkelijk heen gelopen langs het politieke aspect van onze parlementaire verhoudingen. Hij heeft, met overschatting van het eigen vakgebied, de economische sector in het geheel van het politieke beleid dermate over-geaccentueerd, dat een scheefgetrokken beeld, één soort karikatuur van de politieke werkzaamheid is ontstaan, die bij oningewijden indrukken kan wekken, die bepaald onjuist zijn en die, zouden ze min of meer algemeen goed worden, een gevaarlijke uitwerking zouden kunnen hebben.

Nu is het een feit, dat in het kader der politieke werkzaamheid de economie en haar wetten stellig uiterst belangrijk zijn. Maar, en hier ligt het vitium originis, in politicus, dat wil dus zeggen: wanneer de Overheid ermee bezig is haar doeleinden na te streven, is deze economie volstrekt geen alleenheerseres. Naast de wetenschap der economie zijn bij dit overheidsstreven alle andere sociale wetenschappen mede in het geding en van invloed, en dit op een volkomen gelijkwaardig niveau. Bij wetenschap alleen blijft het trouwens niet. Politiek — al is er dan een eigen wetenschap der politiek — is in wezen geen wetenschappelijk bedrijf. Behalve door rationele overwegingen en aan allerlei wetenschappen ontleende uitgangspunten, wordt het politiek beleid beheerst door wereld- en levensbeschouwingen, door speciale wens en gevoelens en door allerlei irrationele strevingen en impulsen.

Men dient zich dit steeds goed te realiseren en aan de man der wetenschap, die zich opmerkingen wil veroorloven over de wijze waarop de politieke beeldsvorming zich voltrekt, mag dan ook onvoorwaardelijk de eis worden gesteld van een benadering-in-bescheidenheid. Dit niet in de eerste plaats omdat de politiek zo iets eerbiedwaardigs zou zijn, maar wel omdat onze kennis op dit punt nog zeer grote lacunes vertoont. Hoe aardig het spelletje ook is parlementariërs met strikvragen op hun economische inzichten te toetsen, meer dan een spelletje is het niet. Wetenschappelijk is het een waardeloos bedrijf. Men mag er in ieder geval nimmer de conclusie uit trekken, *noch een dergelijke conclusie suggereren* — en dit deed het stuk van Prof. Wemelsfelder mij te veel — dat een parlementariër die maar een bescheiden economische kennis heeft of die op economisch gerichte vragen antwoorden geeft, welke elkaar tegen schijnen te spreken, een slecht parlementariër zou zijn. Immers, komt zo iemand bij een later antwoord gedeeltelijk op een eerder, in ander ver-

band gegeven uiteenzetting van zijn economische opvattingen terug, dan hoeft dit niet anders te betekenen dan dat hij, naast economische, ook nog een aantal andere overwegingen mee laat gelden, waarvan het vanzelfsprekend is dat ze zijn houding als politicus mede bepalen. Want een politicus, die doet wat van hem verwacht mag worden, zal er op uit moeten zijn alle in het geding zijnde belangen — economische, maar ook culturele, sociale, juridische en historische — zo zorgvuldig mogelijk tegenover elkaar af te wegen.

Wat is in onze dagen nu de functie van het parlement? Deze is tweeledig. In de eerste plaats is het parlement het hoogste wetgevende orgaan, dat in naam des volks het volk de wet stelt. Maar het is meer. Het is daarnaast in toenemende mate geworden tot controlerend orgaan, belast met het toezicht op beleid en handelingen der Regering in overeenstemming zijn met de wil des volks.

Het „stellen van de wet” door het parlement is de slotfase van een langdurig wetgevingsproces. Het eerste gedeelte van dit proces draagt een in hoofdzaak technisch karakter, terwijl de tweede fase veel meer van politieke aard is. De technische fase van het wetgevingsproces speelt zich allereerst af in de boezem der administratie — belangrijk reservoir van technische kennis — maar ook daarbuiten waar allerlei maatschappelijke en wetenschappelijke instellingen en organen — staats- en andere commissies, adviserende lichamen, verenigingen met allerlei doelstelling als vakbonden, werkgeversorganisaties, de A.N.W.B., Heemschut, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Kruis-verenigingen en vele andere — veelal mede een belangrijke voorbereidende en adviserende rol plegen te vervullen. Deze technische fase vindt haar bekroning, wanneer de Regering ten slotte het wetsontwerp in zijn definitieve vorm aan het parlement aanbiedt.

Is het verwijt gerechtvaardigd — men hoort het vrij dikwijls — dat de invloed van de administratie op de wetgeving geleidelijk aan ontoelaatbare proporties heeft aangenomen; dat in feite de administratie de inhoud ervan bepaalt en dat de volkswil via het parlement onvoldoende aan zijn trekken komt? Naar mijn mening moet men er zich voor hoeden de beleidsbepalende invloed van uitvoerende en ambtelijke instanties al te hoog aan te slaan. Wie de werking van het ambtelijk bestel in de praktijk kent, wie wel eens in een staatscommissie of in een adviserende raad heeft gezeten, wie deel heeft uitgemaakt van een uitvoerend college, hij weet maar al te goed hoe het met die voorbereiding van het beleid gesteld is. In zuiver technische aangelegenheden, bij het bepalen van allerlei zaken zonder een principieel politieke achtergrond, is inderdaad de invloed der administratie, in het bijzonder van het ambtelijk apparaat, zeer groot. Maar zodra er punten van principieel-politieke aard in het spel komen, is de eerste vraag die gesteld pleegt te worden: „zijn deze punten politiek haalbaar?” Tot vervelens toe wordt men meestal geconfronteerd met de afschuwelijke standaarduitdrukking: „Dit is, politiek gezien, geen haalbare kaart!”

Zo kunnen we dan ook gerust vaststellen dat de invloed van de uitvoerende en ambtelijke organen op de principiële politieke lijn zeer aanmerkelijk minder groot is dan

¹⁾ Hoofdartikelen: „Ongeschoold”, „Meer dan brood” en „Overschatting” in de „N.R.C.” van resp. 29 en 30 april en 3 mei 1960.

wel eens wordt aangenomen en dan wel eens het geval schijnt, wanneer men door de administratie voorbereide voorstellen het parlement of de gemeenteraad zonder veel ophef en vrijwel ongewijzigd ziet passeren. Wordt een wetsvoorstel met principieel-politieke kanten zonder slag of stoot aanvaard, dan betekent dit alleen dat het bijzonder goed blijkt te zijn afgestemd op de heersende politieke opvattingen en dat zij, die het voorstel hebben voorbereid zich heel nauwkeurig hebben weten te houden aan de beleidslijn, die in het bestaande politieke bestel besloten lag.

Bij de aanbidding van een wetsontwerp aan het parlement begint de overwegend politieke fase — overwegend omdat er ook bij de parlementaire behandeling nog heel dikwijls belangrijke technische wijzigingen plegen te worden aangebracht. De leden van het parlement en de fracties toetsen allereerst het ontwerp aan de politieke beginselen die zij voorstaan. Voor zover de parlementariërs over de daartoe nodige technische bekwaamheden beschikken, zullen zij het wetsontwerp bovendien, ieder naar de aard van zijn vorming en instelling — als jurist, als econoom, als maatschappelijk georiënteerde — op zijn technische merites bezien en bespreken. Ze worden bij deze zowel politieke als technische beoordeling bijgestaan door de aan hun partij verbonden of daarmee gelieerde, wetenschappelijk georiënteerde instellingen, die, als bijv. de Dr. Wiardi Beckman Stichting en de Prof. Mr. B. M. Teldersstichting, speciaal met het oog hierop in het leven zijn geroepen. Bovendien pleegt ook de publieke opinie zich duchtig te laten horen via persorganen van allerlei slag, radiopraatjes, vaktijdschriften, speciale tot de kamerleden gerichte adressen en wat dies meer zij, dit alles vóór en tegen.

Uit al deze op hem toestromende documentatie, zeer vaak tamelijk emotioneel gekleurd — dat hoort nu eenmaal bij de politiek — soms ook strikt wetenschappelijk van aard, vormt het doorsnee kamerlid zich dan ten slotte een opinie. De intensieve technische beoordeling laat hij daarbij veelal over aan dat lid van de fractie, dat op dit speciale punt het meest deskundig kan worden geacht. Elke fractie heeft zo haar speciale deskundigen op het gebied van volksgezondheid, volkshuisvesting, onderwijs, economische vraagstukken, sociale verzekering, oorlog, juridische aangelegenheden, energievraagstukken, maatschappelijk werk, buitenlandse zaken en wat niet al. Uiteraard kan in onze zo gecompliceerde maatschappij niemand op al deze gebieden volkomen op de hoogte zijn, en daarom is het logisch dat een arbeidsverdeling werd doorgevoerd. Naar sommige oordeel gaat deze arbeidsverdeling overigens te ver. Zij stellen zich principieel op het standpunt dat het parlement zoveel mogelijk vrij dient te worden gehouden van echte specialisten, omdat het zijn van specialist en het alzijdige politieke werk, dat van een kamerlid mag worden verwacht, zich nauwelijks met elkaar verdragen.

Er zit stellig een kern van waarheid in deze redenering, maar ons ingewikkelde maatschappelijke bestel maakt nu eenmaal een zekere mate van specialisatie onvermijdelijk en vandaar dat deze ook in het parlement tot uiting zal moeten komen, zij het, daarover kunnen wij het eens zijn, met mate. In de praktijk is het zo dat de stem van degenen, die als de deskundige van zijn fractie op een bepaald punt wordt beschouwd, meestal zeer gezaghebbend is. Ze zal echter meestal slechts naar buiten doorklinken, omgevormd naar de aard van het beginselprogramma der partij. Soms zal ze daarbij worden teruggebracht tot een zo algemene formule, dat men daaraan, met Prof. Wemelsfelder, ge-

rust de naam slogan kan verbinden. Zo'n slogan is dan echter niet, zoals Wemelsfelder suggereert, de vrucht van onkunde en een poging om deze te verdoezelen. Ze heeft veelmeer ten doel iets erg ingewikkelds tot zodanige voor het publiek verstaanbare

klanken terug te brengen, dat dit gewone publiek, dat door de parlementariër immers wordt vertegenwoordigd, enig idee krijgt waarover het zo ongeveer gaat. Anders gezegd is het een bepaalde vorm van public relations, soms meer, soms minder geslaagd, die gezien dient te worden in het kader van voorlichting aan het volk. Zijn de voorbesprekingen en is de voorbehandeling afgelopen, dan volgt ten slotte de openbare behandeling en wanneer men de moeite eens neemt een kamerverslag betreffende een belangrijke aangelegenheid zorgvuldig door te lezen, kan men moeilijk tot een andere conclusie komen naar mij voorkomt dan dat het merendeel van de sprekers uitstekend wist, waarover ze spraken, ook al behoeft men het daarom nog niet met hun conclusies en betogen eens te zijn.

Wat daarnaast de controlerende functie van het parlement betreft, laat mij deze mogen demonstreren met een misschien wat oneerbiedig lijkende, maar toch wel duidelijke en daarom goed bruikbare vergelijking ontleend aan het zuivelbedrijf. In ons nationale bestel dan vervult het parlement dezelfde rol als bij de melkerij het zo nietig schijnende, uit amorf celstof opgebouwde teemsje, waardoor de melk gegoten wordt voor ze naar de fabriek gaat en dat allerlei vuil en ziektekiemen wegzeeft, zodat de melk beter haar rol van gezonde, redelijk houdbare volksdrank zal kunnen vervullen. Enerzijds dus de melk-koe, c.q. de belastingbetaler, die een waardevolle grondstof levert. Aan de andere kant de boer, die zijn vee vakkundig voedert om de melkopbrengst zo hoog mogelijk op te voeren, die zorgvuldig melkt en zijn melk daarna met alle zorgen omringt voordat ze, als verlengstuk, aan de zuivelfabriek wordt afgezet. Alles techniek en kennis wat de klok slaat: het resultaat van zorgvuldig landbouw-onderricht, van landbouwvoorlichting, van nauwkeurige veevoederadviezen, van vernuftige machinerieën. En tussen dit alles in, op een strategisch punt, dat onnozele teemsje. Zou de boer het veronachtzamen, hij zou er, ten nadele van zijn bedrijf, de gevolgen van ondervinden.

Hier ben ik dan toe aan de wat laatlukkende opmerkingen van Prof. Wemelsfelder over de soms zo onnozel schijnende vragen, die bij tijd en wijle van parlementaire zijde aan de Regering worden gesteld. Een enkele keer zullen ze ook werkelijk wel onnozel zijn. Het leven, ook het politieke leven, hangt nu eenmaal van allerlei kleinigheden aan elkaar. Maar in de eerste plaats zijn deze schijnbare kleinigheden meestal voor hem die ze direct aangaan, helemaal geen kleinigheden. En bovendien gaan vrijwel alle ziektekiemen, tot de meest dodelijke toe, maar al te vaak schuil achter een bijna te verwaarlozen stoffelijk hulsel. Men moet er soms een erg geoefend oog voor hebben om ze te ontdekken. Ongeschoolde buitenstaanders kijken

GROEI MEE MET

„INTERUNIE”

Vraag Uw bank
of commissionair

(advertentie)

er maar al te gemakkelijk over heen. Met dit al een uitermate belangrijke functie van het parlement, deze controle, ook al raakt ze *schijnbare* kleinigheden.

Ten slotte de parlementariërs zelf. Welke eisen moeten aan hen worden gesteld? Een parlement heeft in de eerste plaats behoefte aan *wijze* mensen: Pas in de tweede plaats aan *knappe* mensen, maar dan aan knappe mensen met een zoveel mogelijk gespreide belangstelling. Vervolgens heeft het behoefte aan mensen die — en pas hier komt, waar het om orde gaat, de economie in zeer algemene zin om de hoek kijken — overtuigd zijn van de noodzaak van een vaste sociaal-economische orde, gegrondvest op een bepaalde wereld- en levensbeschouwing. In de vierde plaats behoeven parlementariërs een zo groot mogelijke politieke scholing, die hen in staat stelt direct te voorzien wat, in politiek opzicht, waardevol en nodig is, en die hen de weg wijst hoe ze een bepaald doel moeten bereiken. Immers, politiek eist in de eerste plaats gevoel voor realiteiten. En dan ten slotte kan het óók nog nuttig zijn, dat een politicus op een bepaald punt een bijzondere deskundigheid bezit, die hem in het team-verband van de fractie tot voorlichter kan maken. Zo is het bijv. van betekenis, maar meer niet dan dat, dat elke fractie beschikt over een deskundige in economische vraagstukken. De hemel beware ons echter voor een parlement met louter economisten.

Prof. Wemelsfelder ging er in zijn artikel van uit, dat het parlement onvoldoende recht laat wedervaren aan wat hij in de aanvang van zijn bijdrage „de ideeën en concepties der economen” noemt. Hij trekt dan ook rondweg de slotsom, dat de gedragingen van Overheid, parlement,

publiekrechtelijke organen, vakbeweging, werkgeversorganisaties e.d. „in menig opzicht sta-in-de-wegs zijn voor een gezond economisch beleid”.

Het lijkt mij maar heel gelukkig dat wij, en met ons trouwens de hele Westerse wereld, gespaard blijven voor wat Prof. Wemelsfelder „een gezond economisch beleid” noemt. Zijn „conceptie” zou er nl. op neerkomen, dat wij, vrije mensen notabene, zouden hebben te leven onder de strikte voogdij der economie, een soort politiek Taylor-stelsel, een economische tyrannie, die zich in de vorm van economie-puur aan ons zou komen openbaren. Op zichzelf al een ondragelijke en onduldbare totalitaire gedachte, is ze bovendien volstrekt steriel. Waar anders is nl. de groei van onze beschaving van afhankelijk dan van net die kleine overmaat aan hoop en verwachting, dat beetje visie die het de moeite waard maken door te leven, te streven en te produceren; dan van dat beetje geloof en gemijmer dat zich boven de economie-puur verheft; dan van dat scheutje initiatief dat er, tegen de zo redelijk schijnende schema's en berekeningen van de economen in, van uitgaat dat er nog best een schepje boven op kan, of dat men, integendeel, rustig wat eerder kan ophouden; dan van de durf die ervoor nodig is het nu net eens helemaal anders te doen dan economisch zo uiterst verantwoord scheen, alleen maar uit hoofde van ons mens zijn en van de menselijkheid.

Juist deze kleinigheid, die zo net even buiten de spanwijdte der economie valt en die bijv. net ook een knappe man tot een wijs man kan maken, is in het betoog van Prof. Wemelsfelder buiten beschouwing gelaten. Zijn betoog werd daardoor onvolledig en is dus onjuist.

Meppel.

Prof. Mr. A. KLEIJN.

Parlement en deskundigheid

Enige tijd geleden las ik het volgende verhaal. Op de agenda van een aandeelhoudersvergadering, bijeen ter goedkeuring van de jaarrekening, stonden twee extra punten vermeld: ten eerste de aanschaffing van een elektronische rekenmachine — kosten vijf miljoen gulden —, ten tweede de verbouwing van de rijwielstalling — kosten vijftig gulden. De bedrijfsingenieur, die het toezicht over de rekenmachine zou krijgen, gaf in enkele korte zinnen een uiteenzetting over nut en werkwijze van het kostbare apparaat, waarna de vergadering met algemene stemmen de aanschaffing goedkeurde. Binnen vijf minuten was punt één van de agenda afgehandeld. De verbouwing van de fietsenbergplaats bleek aanzienlijk meer bezwaren op te leveren: pas na twee uur beraadslagen werd ook dit punt van de agenda met meerderheid van stemmen aangenomen.

Aan deze anekdote¹⁾ moest ik denken toen ik het artikel „Ongeschoold” in de „N.R.C.” van vrijdag 29 april 1960 las. Naar dit artikel te oordelen immers, wijzen zowel de studie van Prof. Schmolders alsook de beschouwing van Prof. Wemelsfelder in „E.-S.B.” op de gevaarlijke tendens die zo duidelijk uit het aandeelhoudersverhaal spreekt. Alleen plaatsen de hooggeleerde schrijvers deze ontwikkeling in een groter verband, het verband namelijk van onze parlementaire democratie. Dat de bedoelde tendens (het toenemende onvermogen om over ingrijpende aangelegenheden een gefundeerde beslissing te nemen, eenvoudig omdat die aangelegenheden een te diepgaand specialistisch inzicht vereisen) voor onze democratische samenleving

levensgevaarlijk kan worden, zal voor een ieder duidelijk zijn. Juist daarom is het noodzakelijk deze verontrustende gang van zaken bij de naam te noemen, te analyseren (het genoemde empirische onderzoek van Schmolders wijst in deze richting) en maatregelen te bedenken die deze tendens tegengaan of in nieuwe banen kunnen leiden.

Kort gezegd komt het probleem dus hierop neer, of de volksvertegenwoordiging in haar huidige opzet en staatsrechtelijke structuur, de noodzakelijke controlefuncties en haar mede-wetgevende taak in onze hoogontwikkelde technische samenleving nog wel naar behoren kan vervullen. En de studies, zowel van Schmolders als van Wemelsfelder, neigen tot een antwoord dat dichter bij „neen” ligt dan bij „ja”. Hierin behoeft men geenszins twijfel aan of miskenning van het parlementarisme te zien; hoogstens (maar dat is dan ook een heel gewichtig hoogstens!) kan men eruit lezen een twijfel aan de doeltreffendheid van het parlement in zijn huidige bestaansvorm. Wij moeten daarbij niet vergeten dat de volksvertegenwoordiging zoals wij die thans in ons land kennen en zoals die ook in de meeste andere democratische staten is verwezenlijkt, een historische instelling vormt, ontstaan in een tijd toen het landsbestuur nog vrij overzichtelijk was en de staatstaken tot een minimum waren beperkt. Enerzijds had men een doorzichtig beleid, anderzijds een controlerend orgaan, waarvan de leden stellig waren opgewassen tegen de taak die zij moesten uitoefenen.

De ongeremde ontwikkeling van de moderne wetenschap (ook de economische wetenschap) en de technologie alsmede de gewijzigde gedachten omtrent de staatsfuncties, hebben evenwel het beleid grondig veranderd en het tot een even-

¹⁾ Het origineel van dit verhaal dat ietwat anders luidt, kan men vinden in het bekende werkje van C. N. Parkinson over „Parkinson's Law”, Londen 1958.

zeer technische aangelegenheid gemaakt waartoe velerlei specialisten het hunne bijdragen. Thans kan men zich het moderne beleid nauwelijks meer voorstellen zonder de hulp van technologie, statistiek en sociale wetenschap. Hier doet zich het eigenaardige verschijnsel voor dat de vroegere tweedeling van regering enerzijds, parlement anderzijds, niet rechtens doch wel in feite vervangen is door de driehoeksverhouding: regering(beleid)-wetenschap-volksvertegenwoordiging, waarbij de macht verschoven is naar de kant van het beleid (macht dan in de betekenis van het vermogen om een proces of een beslissing in een bepaalde, gewenste richting te stuwen).

Voor het parlement is deze ontwikkeling in tal van opzichten ongunstig te noemen. Enkele van de meest evidente nadelen zijn wel: 1. het toenemende gebrek aan deskundigheid; 2. de door Prof. Wemelsfelder gesignaleerde „inconsistentie in het parlementaire denken” als gevolg van een te sterke versnippering van de aandacht. Van alles wat en niets volmaakt: over vele zaken wordt te vluchtig geoordeeld; 3. naast het machtsaspect in de verhouding regering-parlement, heeft de volksvertegenwoordiging rekening te houden met een nieuw aspect: het aanzien dat de wetenschap en de techniek in onze samenleving genieten. In dit aanzien deelt het beleid dat op wetenschappelijke steun is gebaseerd.

Het moderne beleid berust op tal van specialistische vakken en niemand kan op al deze gebieden volkomen thuis zijn (Schmolders en Wemelsfelder wijzen op de onvoldoende kennis betreffende de moderne economische theorie; slechts één van de hulpmiddelen die het beleid ten dienste staan). Dit nadeel kan in zekere mate ondervangen worden door een taakverdeling binnen de politieke fracties in het parlement. Wij zien dan ook hoe in deze fracties één of meer personen optreden als deskundige voor volkshuisvesting, voor maatschappelijk werk, voor militaire vraagstukken enz. Toch is deze uitweg niet helemaal zonder gevaren. Immers, onze volksvertegenwoordigers moeten zich soms wel eens voelen als de aandeelhouders die te beslissen hadden over de koop van een kostbare machine waarvan zij nauwelijks iets begrepen. Wellicht nemen zij een beslissing op goed geluk of op goed vertrouwen in de deskundigen van hun fracties, zonder de gevolgen te kunnen overzien die deze beslissing met zich brengt. Uiteraard kunnen zij ook een beslissing nemen in tegengestelde zin, maar ook de gevolgen daarvan blijven vaak in het duister! Bovendien zijn de kleinere partijen hier in het nadeel: zij kunnen niet overal deskundigen voor aanwijzen.

Voor de democratie is deze toestand niet geheel bevredigend. Wanneer wij nagaan voor welke ingewikkelde technische vraagstukken ons parlement dikwijls wordt geplaatst, dan moet in ons toch wel eens de benauwende gedachte opwellen of men werkelijk in staat is daarover een stevig

gemotiveerde beslissing te nemen. Let wel: ik twijfel niet aan de ernst en het gezonde verstand van onze kamerleden. Deze zijn boven iedere twijfel verheven. Het gaat er echter om dat oprechtheid en gezond verstand alleen niet meer toereikend zijn om de controle over het staatsbeleid op de juiste wijze te kunnen uitoefenen. Hier komt dan nogmaals de wetenschap ter sprake. Het moderne beleid heeft tal van wetenschappelijke en semi-wetenschappelijke instellingen tot zijn beschikking waar iedere fase van het beleid grondig en nauwkeurig wordt overwogen en uitgewerkt. Formeel heeft de wetenschap (in de gedaante van de bij het beleid ingeschakelde onderzoeker) zich niet met beleidsbeslissingen in te laten. De onderzoeker brengt uitsluitend een wetenschappelijk verantwoord rapport uit dat meestal resulteert in een aantal alternatieve oplossingen. Welke oplossing gekozen zal worden, dient het beleid uit te maken en de volksvertegenwoordiging moet zich over deze keuze uitspreken, moet deze beslissing goed — dan wel afkeuren. Doch door het gezag van wetenschappelijkheid dat talrijke beleidsbeslissingen terecht of ten onrechte aankleeft, wordt het voor de volksvertegenwoordiger vaak heel moeilijk de door het beleid genomen beslissingen of voorgestelde plannen af te wijzen.

Tegenover de deskundige plannen en voorstellen staan onze kamerleden reeds a priori in een zwakkere positie. Door op de wetenschappelijkheid of technische gecompliceerdheid van zijn beleid te wijzen, kan een handige speler de volksvertegenwoordiging als het ware dwingen een bepaalde maatregel of een bepaald voorstel te aanvaarden en daarmee zijn eigen wil doorzetten. Voorbeelden hiervan zijn in de praktijk zeer zeker aan te wijzen. Sommige partijen (of met partijen nauw verbonden vakverenigingen) trachten aan deze situatie het hoofd te bieden door zelf een wetenschappelijk bureau in het leven te roepen. Maar deze oplossing kunnen alleen de allergrootste en dus financieel sterkste partijen zich veroorloven. Ook hier zijn het weer de kleinere politieke groeperingen die in het nadeel verkeren. Zij kunnen zich een dergelijke wetenschappelijke ruggesteun niet permitteren.

Mogelijk zou hier het instellen van een onafhankelijk researchinstituut, dat louter ten dienste van de volksvertegenwoordiging staat, verzachtend kunnen werken. Maar een zodanige instelling neemt de oorzaak van ons probleem niet weg: een in groeiende mate onvoldoend deskundige volksvertegenwoordiging die het moet opnemen tegen een steeds sterker wetenschappelijk-specialistisch gefundeerd beleid. Het komt mij voor dat we de zaak beter iets te scherp kunnen stellen zoals Prof. Wemelsfelder het voor de economie heeft gedaan, dan vast te houden aan de illusie van een parlement dat zijn functies onveranderlijk en ongestoord kan blijven uitoefenen dank zij een grote mate van gezond verstand.

Groningen.

Drs. P. VALKENBURGH.

(advertentie)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staal draad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT

Er liggen voor het Nederlandse bedrijfsleven tal van beleidsproblemen rondom de administratieve automatisering, waarover het zich een oordeel zal moeten vormen. Zo is de vraag: wel of niet automatiseren, een beleidsvraag van de eerste orde. Gezien de ingrijpende organisatorische, maar ook psychologische consequenties kan een te vroege automatisering voor een bedrijf al even schadelijk zijn als een te late. De automatisering zal eerst tot haar recht kunnen komen indien de psychologische en sociologische kanten niet alleen worden onderkend, maar ook tot een passende oplossing worden gebracht. In het algemeen zal het verstandig zijn geen te grote verwachtingen te koesteren omtrent de directe besparingen van de automatisering. Aan partiële automatisering kleven bezwaren: zij kan ertoe leiden, dat men goed verzorgde onderdelen van de informatieverwerking krijgt, die echter niet of onvoldoende op elkaar aansluiten, m.a.w. zij is te veel instrumenteel en te weinig organisatorisch gedacht. De aandacht zal zich moeten richten op de integrale doorvoering, een probleem, waaraan het grootste deel van het Nederlandse bedrijfsleven mogelijkwijze nog niet toe is.

Beleidsproblemen rondom de administratieve automatisering

Wij leven in een tijd, waarin de ene ontwikkeling de andere in een steeds versneld tempo opvolgt. Op ieder gebied tekenen zich nieuwe verschijningsvormen af, doen zich ontwikkelingen voor, die nieuwe nog niet gedachte mogelijkheden openen. Te denken valt in de eerste plaats aan de voortschrijdende techniek, die telkenmale geheel nieuwe uitzichten biedt. Men zal technische nieuwigheden niet te gauw met „science fiction” moeten bestempelen. Wat men vandaag nog geneigd is zo te noemen, is wellicht morgen reeds tot realiteit geworden, of gaat zijn verwezenlijking teemoet.

Deze evolutie — somtijds met een revolutionair karakter — vraagt van de leiding van het bedrijf een dynamische instelling ten opzichte van de vraagstukken, waarmee zij wordt geconfronteerd. In sterker mate dan vroeger het geval was, is het bedrijfs- en zakenleven genoodzaakt zich aan te passen aan nieuw optredende omstandigheden en aan de zich wijzigende technische, economische en sociale verhoudingen. In een tijd als de onze geldt meer dan ooit, dat stilstand achteruitgang is. Men kan niet blijven staan bij oude bestaande middelen, methoden en procedures. Nieuwe mogelijkheden zullen tijdig moeten worden onderkend; een progressief georiënteerd beleid is meer dan ooit vereist.

Het komt mij voor dat men voor een zodanig beleid verstandig doet rationalisering, mechanisering en automatisering van en in het bedrijf — en al hetgeen daarmee direct of indirect verband houdt — met Europeïsering te verbinden. Een nationale zelfgenoegzaamheid past niet in deze tijd; wij zullen mee moeten komen met de internationale concurrentie. Europeïsering betekent niet alleen, dat andere markten voor ons zullen open gaan, maar ook de Nederlandse markt voor onze verdragspartners. Indien ons land de voorsprongspremie op tal van gebieden, onder invloed van zijn vergelijkenderwijs laag produktiekosten-niveau, wil behouden, is waakzaamheid ten opzichte van de efficiency geboden.

Efficiency — zo pleegt men wel te zeggen — is het produkt van de depressie. Daartegenover wil ik stellen, dat juist in een tijd van relatief hoge welvaart de aandacht op verhoging van de efficiency zal moeten worden gericht.

Daarvoor is nodig nieuwe ontwikkelingen nauwlettend te volgen om de voordelen, die deze vermogen te brengen, ten nutte te maken. Verhoogde produktiviteit, die van ver-grote efficiency het gevolg is, zal ertoe kunnen bijdragen de gevaarlijke en voor de economische positie van Nederland schadelijke spiraalwerking van de elkander opvolgende loonronden op de produktiekosten en het prijsniveau te doorbreken. Produktiviteitsverhoging mag tevens als een middel worden gezien om de inflatoire invloeden af te remmen, die nog steeds een bedreiging vormen van onze nationale welvaart. Verhoogde efficiency is, in een tijd als de onze, geen luxe, maar veeleer een noodzaak.

Het streven naar meerdere efficiency doet zich ook voor op het gebied van de administratie, in ruimer verband van de informatieverwerking in het bedrijf. De ontwikkeling op dit gebied is zo snel, dat reeds de gewoonte is ontstaan om alle mechanische administratiehulpmiddelen, die niet tot de groep van de elektronische apparaturen zijn te rekenen, met de wat denigrerend aandoende naam „conventionele” middelen te bestempelen. Deze aanduiding geeft een vertekend beeld; zij suggereert alsof het om middelen zou gaan, die de huidige stand van de techniek reeds achter zich heeft gelaten. Dit is een verkeerde voorstelling van zaken. Naar mijn stellige overtuiging zullen deze middelen hun betekenis blijven behouden. De wijze, waarop in een deel van de Amerikaanse literatuur de elektronische apparaturen ten koste van de conventionele middelen worden aangeprezen, getuigt van weinig zin voor verhoudingen. Voor elk bedrijf zal het steeds gaan om de meest verstandige keuze van zijn apparatuur, gezien de eisen die daaraan gesteld worden en de omstandigheden en verhoudingen, die voor het bedrijf gelden. Het is de kunst om in de organisatie voor elke behoefte het passende middel te vinden. Bij het werk in het Studiecentrum voor Administratieve Automatisering, dat in 1958 in samenwerking van praktijk en wetenschap werd opgericht om de mogelijkheden van de automatisering der informatieverwerking bij de Nederlandse verhoudingen te onderzoeken, hebben ook de „conventionele” middelen de volle aandacht.

In Nederland bestaat de neiging om te zeggen, dat ad-

ministratieve automatisering alleen iets is voor zeer grote bedrijven en dat middelgrote bedrijven daar niet aan toe zijn. Tegen deze opvatting wil ik mij verzetten. Uiteraard is de vraag: wel of niet automatisering, een beleidspunt van eerste orde. Gezien de ingrijpende organisatorische, maar ook psychologische consequenties kan een te vroege automatisering al even schadelijk zijn voor het bedrijf als een te late. Voorlichting moet aan de top beginnen. Van het grootste belang is het te achten, dat de functionarissen aan wie de laatste beslissing toevalt, een juiste voorstelling hebben van het vraagstuk. Het Studiecentrum heeft het dan ook tot een van zijn eerste taken gerekend directieleden en die leidende functionarissen van bedrijven die zeggenschap hebben in de bepaling van het algehele bedrijfsbeleid, voor te lichten en een eerste confrontatie te geven met de verschillende aspecten van de automatisering. Het gaat hier om beleidsvragen, die in hun betekenis ver uitgaan boven de administratie in engere zin. Automatisering is niet alleen een administratief, een organisatorisch, maar ook een sociaal-psychologisch vraagstuk. De automatisering zal eerst tot haar recht kunnen komen indien de psychologische en sociologische kanten niet alleen worden onderkend, maar ook tot een passende oplossing worden gebracht.

De vraag, in hoeverre het zin heeft de mogelijkheden van automatisering te overwegen, komt niet bij alle bedrijven op gelijke wijze aan de orde. Aard en niet minder de omvang van het bedrijf speelt een beslissende rol. De grootbedrijven staan uiteraard anders tegenover de vraag dan de bedrijven van kleiner omvang. Niet alleen de mogelijkheden, maar ook de wenselijkheid liggen niet gelijk. Voor een niet onbelangrijk deel hangt dit samen met de plaats van de administratie in het bedrijf. Er zijn bedrijven, waarin de administratieve arbeid een beheersende plaats inneemt, bedrijven die wel met de minder elegante term „administratiefabrieken” worden aangeduid. Te denken valt aan girodiensten, sociale verzekeringsinstellingen, levensverzekeringsmaatschappijen, banken, waar het grootste deel van de verrichtingen administratieve handelingen zijn. Een reeks van overwegingen heeft deze bedrijven ertoe gebracht tot automatisering over te gaan, waarbij de te verwachten kostenbesparingen niet steeds op de voorgrond hebben gestaan.

In het algemeen zal het verstandig zijn geen te grote verwachtingen te hebben omtrent de directe besparingen van de automatisering. Deze zijn ook uiterst moeilijk te bepalen. De kostenvergelijking tussen de bestaande en de geautomatiseerde administratieve procedures wordt in hoge mate bemoeilijkt door de omstandigheid, dat de prestaties van beide niet identiek en daardoor ook niet zonder meer vergelijkbaar zijn. Men heeft er rekening mede te houden, dat er belangrijke — zowel kwantitatieve als kwalitatieve — verschillen in de informatieverwerking kunnen optreden, waarbij onder de laatste vooral de grotere snelheid valt te rekenen, waarmede de gegevens worden opgebracht. Meer doelmatige, op de behoeften afgestemde informatie; grotere nauwkeurigheid en kleinere foutenkansen; grotere tijdigheid in het gereed komen van de administratieve stukken en derhalve de vaak aanzienlijke tempowinst bij de afdoening, zie hier de belangrijke, maar niet steeds gemakkelijk af te meten voordelen, die automatisering vermag te brengen. Met deze kwantitatieve en kwalitatieve verschillen zal rekening moeten worden gehouden. De beslissing om al of niet te automatiseren dient op meer te berusten dan op een eenvoudig rekensommetje.

Het gaat om een organisatorisch probleem van grote importantie, waarbij eerst de doeleinden nauwkeurig moeten worden bepaald, voor en aler een kostenafweging zin heeft. Wie de beslissing omtrent de vraag van al of niet automatiseren aan de hand van een eenzijdige kostenopstelling meent te kunnen nemen, blijve van de automatisering af. Bij een verantwoorde doorvoering van de automatisering zal het echter zo liggen, dat de kosten lager zijn dan die welke gemaakt zouden moeten worden om *dezelfde* gegevens in *dezelfde* kwantiteiten in *dezelfde* hoedanigheid en op *dezelfde* termijn met andere middelen te verkrijgen. Zo de voordelen van kwantiteit, kwaliteit en tijd van wezenlijke betekenis worden geacht, is er sprake van waarlijk efficiency-verhoging.

Voor de grote administratieve instellingen wordt de automatisering het middel om het werk nog aan te kunnen, het in de hand te houden, vooral gezien de heersende schaarste aan arbeidskrachten. Het ontoereikend aanbod van krachten voor eenvoudige, eentonig geachte „kantoor”-arbeid, nog eens versterkt door het grote arbeidsverloop, werkt automatisering in de hand. Voor instellingen met een massale administratieve verwerking biedt automatisering een van de mogelijkheden om het werk te doen uitvoeren in overeenstemming met de eisen die daaraan in het maatschappelijk verkeer worden gesteld. Deze eisen nemen geleidelijk toe, hetgeen wel in het oog dient te worden gehouden wanneer men de vraag van automatisering in overweging neemt. Het gaat daarbij mede om een projectie voor de toekomst.

Bij andere bedrijven, waar de administratie wel een belangrijke plaats inneemt, maar niet de hoofdrol voert als bij de zoëven genoemde categorie, blijkt de loonadministratie een dankbaar object te zijn voor automatisering. Dit is begrijpelijk, gezien de steeds grotere ingewikkeldheid van de loonberekening, het massale karakter van het werk en niet te vergeten de tijdgebondenheid. Bijzondere omstandigheden kunnen de voordelen van de automatisering versterken. Zo vindt men in ons land een voorbeeld van een bedrijf met een sterke geografisch gespreide uitvoering, waar de gecentraliseerde geautomatiseerde loonadministratie de oplossing heeft weten te brengen voor een aantal specifieke problemen, waarvoor dit bedrijf zich gesteld zag.

Het is wellicht hier de plaats erop te wijzen, dat het vraagstuk van de geografische spreiding de volle aandacht heeft van het Studiecentrum. Onder de wetenschappelijke werkgroepen, die door het Centrum in samenwerking met de industrie zijn gevormd, met medewerking van specialisten door de bedrijven ter beschikking gesteld, is er ook een werkgroep voor telecommunicatie. Deze heeft tot object van onderzoek de huidige en toekomstige behoefte aan telecommunicatie in ons land, die uit het gebruik van elektronische machines kan voortvloeien. Zodra het vraagstuk van de afstandsbediening tot verdere technische oplossing zal zijn gebracht, zullen nieuwe mogelijkheden worden geopend. Niet alleen zal het geografisch gedecentraliseerde bedrijf in de gelegenheid zijn de administratieve verwerking centraal te doen plaatsvinden, maar ook bedrijven die niet voor een eigen computer in aanmerking komen, zullen door aansluiting bij een centrale via het telexnet verrichtingen kunnen doen uitvoeren. Hier ligt een nieuw veld.

Bij wijze van voorbeeld moge ik noemen de automatisering van de loonadministratie, ofschoon ook andere delen van de informatieverwerking voor partiële automatisering in aanmerking komen. Voor de *gezamenlijke*

exploitatie van een elektronische rekenmachine bestaan verschillende mogelijkheden:

- samenwerking van bedrijven voor gemeenschappelijke exploitatie;
- exploitatie in coöperatief verband;
- uitbesteding aan een privaats dienstverleningsbedrijf;
- instelling van een openbaar nutsbedrijf.

Voor het Nederlandse bedrijfsleven liggen hier naar mijn oordeel grote mogelijkheden, waarbij ook die bedrijven bij de automatisering kunnen worden betrokken, die niet de omvang hebben voor de exploitatie van een eigen rekenautomaat. Hier liggen voor Nederland haalbare kaarten!

Hoe belangrijk de boven geschetste mogelijkheden ook zijn, het gaat hier nog steeds om *partiële* doorvoeringen van de automatisering. Wellicht zal de 'bedachtzaamheid die Nederland nu eenmaal kenmerkt, ertoe leiden, dat het bedrijfsleven het allereerst deze weg zal willen bewandelen. De partiële doorvoering ligt in het vlak van de realiseerbaarheid, scheidt de minste risico's maar is niet vrij van nadelen. Men zal kunnen ervaren, dat bedrijven voor een bepaald deel van de administratie tot de aanschaffing van een computer overgaan, na te hebben vastgesteld dat voor het betreffende onderdeel zulk een installatie verantwoord is. Men start daarmee om verder te zien wat nog met de beschikbare capaciteit te doen valt. Gewaarschuwd moet worden voor een belangrijke foutenkans welke dreigt. De omstandigheid, dat de offers voor de installatie reeds gebracht zijn en dus een „overhead” voor het bedrijf vormen, leidt er gemakkelijk toe, dat men voor verdere toepassingsmogelijkheden van de capaciteit van de computer differentieel gaat calculeren. Deze berekening ligt voor de hand, omdat — nogmaals — de kosten zijn gebracht. De diffe-

rentiële calculatie houdt echter het latente gevaar in, dat men bestemmingen gaat zoeken, die op een later moment blijken een niet economisch verantwoord gebruik van de installatie te zijn.

De partiële automatisering moge haar betekenis hebben, één van de meest wezenlijke elementen van de automatisering komt er niet in naar voren. Daarvoor is nodig integrale toepassing (integrated data processing). In de traditionele opbouw van de organisatie is men gewend een scheiding te maken tussen de werkzaamheden van de verschillende afdelingen, zoals boekhouding, loonadministratie, planning, voortgangscntrole, voorraadadministratie, voorraadbewaking, om er slechts enkele te noemen. Wil men tot een geïntegreerd systeem komen, dan zal deze indeling moeten worden losgelaten, hetgeen een ander patroon van organisatie met zich brengt. Niet genoeg kan worden beklemtoond, dat de partiële automatisering de voordelen slechts zeer ten dele tot haar recht brengt. Ze is te veel *instrumenteel* en te weinig *organisatorisch* gedacht. Partiële automatisering kan ertoe leiden, dat men goed verzorgde *onderdelen* van de informatieverwerking krijgt, die echter niet of onvoldoende op elkander aansluiten. De aandacht zal zich moeten richten op de integrale doorvoering, een probleem, waaraan het grootste deel van het Nederlandse bedrijfsleven mogelijkwijze nog niet toe is. De aandacht van het Studiecentrum is op dit vraagstuk gericht.

Het onderzoek naar de mogelijkheden en wenselijkheden van automatisering, dat door het Studiecentrum voor Administratieve Automatisering wordt verricht, reikt belangrijk verder dan de administratie in engere zin. Het betreft de informatieverwerking in het meest ruime verband: de beslissingsvoorbereiding, de beslissingskeuze (operational research), de aanwijzingen voor de uitvoering, de terugkoppeling, de verificatie. De planning kan even goed met de computer geregeld worden als de toepassing van de weduwen- en wezenwet, om eens twee uiteenlopende voorbeelden te geven. De automaten zijn gehoorzame instrumenten; men kan ermee doen wat men wil. De elektronische rekenmachines laten toe in plaats van cijfers: letters, leestekens en symbolen in te voeren, waardoor de mogelijkheid wordt geschapen voor mechanische vertalingen. Dat wil niet zeggen, dat, wanneer men een Shakespeare-vertaling zou willen bezitten, men verstandig zal doen daarvoor een computer in de schakelen. De praktijk heeft wel geleerd, dat relatief exacte, grammaticaal en stilistisch aanvaardbare vertalingen in het bereik van de mogelijkheden liggen. Het vertaalprobleem heeft in Nederland nog geen grote aandacht gevonden, in tegenstelling met het buitenland (Amerika, Rusland), waar op grote schaal aan dit probleem wordt gewerkt. Het is het voornemen van het Studiecentrum binnenkort daaromtrent enige publikaties te doen:

Aan mogelijkheden ontbreekt het niet én met de term „administratieve” automatisering is het veld van onderzoek wel zeer beperkt aangegeven. Voor het Nederlandse bedrijfsleven liggen er tal van beleidsproblemen, waarover het zich een oordeel zal moeten vormen. Studiereizen van de wetenschappelijke staf van het Studiecentrum in de landen van West-Europa (en in de Verenigde Staten) hebben geleerd, dat het buitenland op het terrein van de automatisering der informatieverwerking niet stil zit. Vóórljik — ik aarzel niet dit hier met nadruk uit te spreken — zijn wij waarlijk in ons land op dit gebied niet. Nederland, let op Uw saeck!

Heemstede.

H. J. VAN DER SCHROEFF.

„Teenagers” en afbetaling

Sedert enkele maanden zijn verschillende Amerikaanse bedrijven ertoe overgegaan aan „teenagers” goederen op krediet te verkopen. Zij mogen maximaal een bedrag van \$ 50 besteden, terug te betalen in maandelijkse termijnen van \$ 10. „The Financial Times” van 4 mei jl. schat, dat dit jaar ongeveer 19 mln. „teenagers” ca. \$ 10 mrd. zullen besteden.

De grote toeneming van de „teenagers”bevolking is in de Verenigde Staten een verschijnsel, dat begon in de oorlogsjaren en zich sedertdien voortzet. Schattingen leren ons, dat tussen 1960 en 1970 het aantal „teenagers” zal toenemen met 60 pCt., terwijl de Amerikaanse bevolking in haar geheel slechts zal toenemen met 23 pCt.

Wat kopen deze jonge mensen? Een onderzoek wees uit, dat 50 pCt. in het bezit was van een schrijfmachine, 61 pCt. had een vulpen — 44 pCt. zelfs twee of meer —, 63 pCt. had een muziekinstrument en 89 pCt. een polshorloge.

Gezien de koopkracht die deze bevolkingsgroep ontwikkelt, en haar voorkeur voor bepaalde artikelen, waardoor zij de koopgewoonten der oudere bevolking kan beïnvloeden, wordt in de Verenigde Staten door vele bedrijven een nauwkeurige studie gemaakt van de „teenagers-market”.

De economische betekenis van de verwaterplaatsen in Zeeland voor de mosselcultuur, de mosselhandel en de mosselconservenindustrie wordt over het algemeen ernstig onderschat. De Zeeuwse mosselhandel dankt zijn sterke positie voornamelijk aan de aanwezigheid van verwaterplaatsen, die zowel dicht bij een produktiegebied als bij het afzetgebied liggen. Indien de verwaterplaatsen te Yerseke zouden uitvallen mag niet worden verwacht, dat de mosselhandel geheel zou verdwijnen. Wel is zeker, dat het aantal personen, werkzaam in de mosselhandel, sterk zou verminderen. De mosselconservenindustrie daarentegen is geheel afhankelijk van de aanwezigheid van goede verwaterplaatsen. De economische gevolgen van een eventueel verloren gaan van de verwaterplaatsen in Zeeland kunnen, uitgedrukt in geld, worden geraamd op een bedrag in de orde van grootte van f. 4 à f. 5 mln. per jaar. Het is de moeite waard, pogingen in het werk te stellen om de verwaterplaatsen in Zeeland te behouden, bijv. door het aanleggen van kunstmatige verwaterplaatsen in de Grevelingen, in het Veerse Gat of elders in Zeeland.

De economische betekenis van de verwaterplaatsen voor mosselen

Inleiding.

De betekenis van de verwaterplaatsen voor de mosselcultuur en de daarmee verband houdende bedrijvigheid, zoals de handel in verse mosselen en de mosselconservenindustrie, wordt over het algemeen ernstig onderschat. Zouden goede verwaterplaatsen ontbreken dan zou een groot gedeelte van de verwaterplaatsen naar mosselen en zou de mosselconservenindustrie naar alle waarschijnlijkheid tot ondergang gedoemd zijn.

De beslissing omtrent het al of niet nemen van een oesterproef¹⁾ zal, naar mag worden verwacht, binnenkort vallen en dit geeft aan de vraagstukken, verbonden aan de verwatering van mosselen, een extra actualiteit. Tegelijk met de beslissing betreffende de oesterproef immers zullen de mogelijkheden tot het scheppen van verwatergelegenheid voor mosselen onder ogen moeten worden gezien, daar het behoud hiervan uit een economisch oogpunt zeker even belangrijk mag worden genoemd als het behoud van de oesterteelt. Het heeft daarom zin de factoren, die voor de verwaterplaatsen van belang zijn, nader te analyseren.

Functie van verwaterplaatsen.

Verwaterplaatsen moeten aan de volgende eisen voldoen:

1. goede kwaliteit van de bodem: geen modder of zand;
2. een behoorlijk getijverschil (in Zeeland 3,5 m). In het noorden bedraagt dit verschil slechts 1,20 à 1,60 m. Dit is te weinig, want men kan dan niet bij hoog water met een vaartuij op de percelen komen en tevens bij laag water te voet, om de mosselen te spreiden;
3. het slibgehalte van het water mag niet te hoog zijn. In Zeeland bedraagt het slibgehalte in de kom van de

Oosterschelde 10 mg per liter; in de Waddenzee is dit 30 mg per liter;

4. water dat bacteriologisch betrouwbaar is;
5. water met een zoutgehalte hoger dan 24 ‰;
6. behoorlijke beschutting tegen de heersende stormrichting.

Uit het bovenstaande blijkt, dat het niet gemakkelijk zal zijn om plaats te vinden, die aan al deze voorwaarden voldoen. Bovendien moeten de verwaterplaatsen nog gunstig zijn gelegen ten opzichte van het afzetgebied. Vooral in de warme maanden van het jaar blijven mosselen hoogstens twee etmalen goed, zodat het transport niet te veel tijd in beslag mag nemen. In dit verband is, behalve de transportduur naar het afzetgebied, ook de ligging van de kweekpercelen t.o.v. de aanvoerhaven van belang.

De verwaterplaatsen te Yerseke voldoen aan alle gestelde eisen en nemen daarom een unieke positie in. Voor de handel is dit van onschatbare betekenis. Verwaterplaatsen dienen in de eerste plaats om de mosselen zandvrij te maken. Ze krijgen daar de gelegenheid om tot rust te komen en zich van het binnengekregeen zand te ontdoen. Zanderige mosselen zijn onverkoopbaar en kunnen hoogstens tegen een veel lagere prijs worden afgezet. Behalve voor het zandvrij maken dienen de verwaterplaatsen om de mosselen te versterken. Ze krijgen daar o.a. gelegenheid om zuurstof tot zich te nemen. Vooral wanneer de mosselen van elders over een langere afstand zijn vervoerd is dit van grote betekenis. De mossel verliest door het transport een groot gedeelte van het in de schelpen aanwezige zeewater en heeft daarna tijd nodig om weer op krachten te komen. De gelegenheid die de verwaterplaatsen te Yerseke hierdoor bieden maakt het mogelijk ook voor geïmporteerde mosselen uit Denemarken en Duitsland een goede prijs te maken en zo nodig voorraden hiervan aan te leggen.

Op de verwaterplaatsen bij Yerseke, die een oppervlakte van ongeveer 25 ha beslaan, worden de gehele Zeeuwse consumptiemosselproductie, die van de Waddenzee en, in jaren waarin een tekort aan consumptiemosselen bestaat, ook de uit Duitsland en Denemarken ingevoerde consumptiemosselen verwaterd. De percelen worden door een vereniging van mosselkwekers en -handelaren gepacht

¹⁾ Zie voor de economische aspecten van de oesterproef „E.-S.B.” van 20 januari 1960. Daar werd uitgegaan van een oesterbassin van ca. 14 ha, een mosselverwaterplaats van ongeveer 13 ha en een kweekpark met een gezamenlijke netto-opbrengst van f. 842.500 per jaar, tegenover een jaarlijkse rentelast van f. 405.000. Naar verluidt zou de oesterproef eventueel op belangrijk grotere schaal worden uitgevoerd. Dit kan de economische mogelijkheden van het project gunstig beïnvloeden.

van het visserijbestuur en vervolgens naar behoefte onder de verschillende gegadigden verdeeld. Hierbij wordt zoveel mogelijk met ieders wensen rekening gehouden. Zowel de leveringscapaciteit als de behoeften van de verschillende bedrijven lopen sterk uiteen. Zo zaait de conservenindustrie de mosselen over het algemeen wat dikker op de percelen dan de handel, dit om te voorkomen dat de mosselen zich opnieuw zouden vastspinnen. Dit zou voor de conservenindustrie bezwaarlijk zijn, daar de mosselen bestemd voor deze bedrijfstak door middel van de slagrijf (een soort hark voorzien van een net) met de hand worden bijeen gegaard om verontreiniging te voorkomen. De mosselen bestemd voor de handel in verse mosselen worden over het algemeen wat dunner gezaaid en met behulp van de kor gevist.

Aan het begin van het seizoen vangt men aan met de uitgifte van de beste gedeelten; men verdeelt later de rest van de verwaterplaatsen naar mate de behoefte van de bedrijven toeneemt. De prijs, die voor de verschillende gedeelten in rekening wordt gebracht, wordt zodanig vastgesteld, dat aan het einde van het seizoen alle kosten van de vissersvereniging, die de verwaterplaatsen pacht en beheert, zijn gedekt.

De mosselhandel.

De Zeeuwse mosselhandel dankt zijn sterke positie voornamelijk aan de aanwezigheid van verwaterplaatsen, die zowel dicht bij een produktiegebied als bij het afzetgebied liggen. Dit maakt het tevens mogelijk om met een behoorlijke winst mosselen, afkomstig uit Denemarken en Duitsland — waar behoorlijke gelegenheid tot verwateren ontbreekt — na deze te Yerseke te hebben verwaterd, naar België en Frankrijk te verkopen. De mosselen krijgen dan op het tussenstation, na het afmattende vervoer, weer gelegenheid om zich te herstellen.

Het bezit van verwaterplaatsen geeft de Zeeuwse handel dus een grote voorsprong op die in landen waar geen behoorlijke gelegenheid tot verwateren bestaat. Mosselen uit Duitsland brachten in 1957 op de Parijse markt ongeveer 25 pCt. minder op dan de beter verwaterde Zeeuwse mosselen²⁾. Behalve voor de eigenlijke verwatering dienen deze percelen als een nat pakhuis, dat regelmatige bediening van de markt onder alle omstandigheden mogelijk maakt. Dit is belangrijk bij aanhoudende vorst, storm of mist, wanneer men tijdelijk niet op de kweekpercelen kan komen.

Ook de omstandigheid, dat de Zeeuwse mosselen door hun zuidelijker ligging eerder in het seizoen consumptierijp zijn dan hun soortgenoten in Denemarken en Duitsland, versterkt de positie van de handel in Zeeland. Men levert hier reeds in juli en augustus aan Frankrijk en België. Een verplaatsing van de verwaterplaatsen naar bijv. Friesland zou technisch grote moeilijkheden opleveren in verband met het voor verwateren te geringe tijverschil van 1,20 à 1,60 meter in de Waddenzee. Om de verwatering in het noorden toch te kunnen verwezenlijken zou men een kunstmatig bassin moeten aanleggen, waaraan naast belangrijke kosten ook technische complicaties verbonden zijn. Zo zou men een methode moeten vinden om de mosselen mechanisch uit te zaaien en op te vissen zonder gebruik te maken van een vaartuig.

Wel zou men op deze wijze het transport van de waddenmosselen per schip naar de Zeeuwse verwaterplaatsen uit-

sparen. Daar staat weer tegenover, dat de overbrugging van de afstand van bijv. Harlingen naar Parijs ca. 5 uur langer rijden vergt dan bij expeditie per vrachtauto vanuit Yerseke nodig zou zijn geweest. Bij de export van verse mosselen zijn niet in de eerste plaats de kosten, maar is vooral de tijdsduur van belang. In de warmere maanden van het jaar blijven de mosselen hoogstens gedurende twee maal vierentwintig uur vers. In deze periode moeten ze worden opgevist, gelost, geschoond, verpakt, vervoerd en gedistribueerd, zodat er weinig tijd voor enig oponthoud overblijft. Onder de huidige omstandigheden kunnen de mosselen zeven uur na het opvissen in Brussel worden afgeleverd en ca. achttien uur na het opvissen in Parijs.

Het staat daarom te bezien, of de voordelen van verwatering in het noorden ten volle tegen de genoemde nadelen zullen opwegen. Door expeditie vanuit het noorden zou de distributie van mosselen op grotere afstand, bijv. naar Frankrijk, gedurende de warmere maanden in het gedrang kunnen komen, tenzij men zich tot afzet op kortere afstand, bijv. in België of West-Duitsland, zou gaan beperken. Beide oplossingen zouden nadelig zijn voor de mosselhandel (minder afzetmogelijkheden of lagere opbrengsten wegens kwaliteitsverlies). De nadelen van het langere transport zouden grotendeels kunnen worden vermeden door koelwagens te gaan gebruiken, doch de hogere kosten hiervan komen uiteraard in de vorm van een hogere transportprijs ten laste van de winst op de mosselen.

Wat de mosselhandel economisch betekent kan worden beoordeeld indien men de bruto-opbrengst der geëxporteerde mosselen à f. 24 per mosselton in de redenering betreft. Bij een hoeveelheid van 450.000 à 500.000 mosselton betekent dit reeds een bedrag van f. 11 à f. 12 mln. per jaar. De inkoopprijs van deze mosselen bedraagt tegenwoordig voor de handel ca. f. 12 per mosselton (met 6 pCt. tarra). Van het verschil tussen inkoop- en verkoopprijs ad f. 12 moeten echter nog tal van kosten betaald worden. Het verwateren kost ongeveer f. 1 per mosselton en het schonen van de mosselen, dat tegenwoordig mechanisch in roterende trommels geschiedt, vergt ongeveer f. 1,50 per mosselton. Hierbij treden verliezen onder de mosselen op, die men gemiddeld op 15 pCt. mag schatten. Men heeft dan van elke ingekochte mosselton nog 85 kg over, welke dan f. 14,50 kosten of omgerekend per ton f. 17,05. Hierbij komen dan nog de kosten van de baaltjes à f. 0,90 per paar (in elk baaltje gaan 50 kg mosselen) en de kosten van de vracht, welke naar Parijs f. 4,50 per mosselton bedraagt. Voor de handel blijft er ten slotte een winstmarge van ca. 10 pCt. over.

Niet vergeten mag worden dat de kosten, welke aan het produkt ten laste zijn gelegd, tevens inkomens en bronnen van werkgelegenheid voor de hulp- en dienstverleningsbedrijven betekenen. De betekenis van de mosselhandel voor het transport mag bijv. niet worden onderschat. Indien men uitgaat van het gebruik van tientonswagens met aanhangwagen, dan kan per eenheid transport 20 ton mosselen naar het buitenland worden vervoerd. Bij een jaarlijks vervoerde hoeveelheid van 30.000 ton (van 1.000 kg) naar Frankrijk (Parijs) en 20.000 ton naar België (Antwerpen of Brussel) zijn met dit vervoer resp. f. 1,2 mln. (30.000: 20 is 1.500 vrachten van 20 ton tegen f. 4 per 100 kg) en f. 300.000 (20.000: 20 is 1.000 vrachten van 20 ton tegen f. 1,50 per 100 kg) gemoeid. Daarbij kan worden vermeld dat elke rit naar Parijs ca. 30 à 36 uren in beslag neemt, terwijl voor een rit naar Brussel ca. 7 à 10 uur kan worden gerekend.

²⁾ Zie rapport Prof. Haccoû, blz. 45.

De mosselhandel verschaft eveneens aan tal van handen werk. In 1955 waren er in de mosselhandel en -export 12 bedrijven met 18 bedrijfshoofden en een totale bedrijfsbezetting van 138 man in Zeeland werkzaam. In 1959 bedroegen deze cijfers voor de mosselhandel en -export alleen reeds voor Yerseke 65 bedrijven met 27 bedrijfshoofden en 83 man personeel, uitgedrukt in type-arbeiders à 300 werkdagen per jaar. Het aantal personen, dat zich met de mosselhandel bezig houdt, is in deze periode afgenomen. Wellicht houdt dit verband met de mechanisatie van de bewerking van de mosselen (mechanisch reinigen enz.). Het aantal bedrijven, dat zich op het terrein van de handel beweegt, nam daarentegen toe, hetgeen deels kan worden toegeschreven aan de goede resultaten in de mosselhandel bereikt, en voor het overige aan de neiging bij de kwekers om zich op het terrein van de handel te gaan bewegen om zodoende een gedeelte van de winst van de handel te kunnen toucheren. Indien de verwaterplaatsen te Yerseke zouden uitvallen mag niet worden verwacht, dat de mosselhandel geheel zou verdwijnen, omdat afzet van mosselen, zij het ook tegen een veel lagere prijs en in kleinere hoeveelheden, wellicht mogelijk zou blijven. Zeker is evenwel, dat het aantal werkzame personen in handel en export sterk zou verminderen.

Uit voorgaande beschouwingen kan geen indruk worden verkregen omtrent de economische betekenis van de verwaterplaatsen indien hierbij niet tevens de financiële resultaten van de bedrijvigheden, die van de aanwezigheid van verwaterplaatsen afhankelijk zijn, worden betrokken. De handel in verse mosselen leverde in 1958 48,4 mln. kg of f. 9,8 mln. en in 1959 55,3 mln. kg of f. 11,8 mln. op. Indien men ervan uitgaat, dat van deze opbrengst een bedrag van f. 2 à f. 2,50 per mosselton³⁾ aan de aanwezigheid van verwaterplaatsen moet worden toegeschreven, dan komt de betekenis van de verwaterplaatsen, uitgedrukt in geld, neer op resp. f. 960.000 à f. 1,2 mln. en f. 1,1 mln. à f. 1,4 mln. per jaar. Dit bedrag zou bij het onbruikbaar worden van de verwaterplaatsen in ieder geval verloren gaan.

De mosselconservenindustrie.

Voor de mosselconservenindustrie is de mogelijkheid tot verwateren van de mosselen een levensvoorwaarde. De verwaterplaatsen scheppen voor deze bewerkingsindustrie de gelegenheid tot het opslaan van een zand- en slibvrije buffervoorraad, die ook bij ongunstige weersomstandigheden (storm) bereikbaar is. Voor deze tak van bedrijvigheid is nl. een regelmatige aanvoer van mosselen van de vereiste kwaliteit van groot belang. Afhankelijk van de kwaliteit van de mosselen (verhouding schelp en visgewicht) en de bekwaamheid van de pellers, moet men iedere dag een zodanige voorraad naar het bedrijf brengen als in één dag kan worden verwerkt. Een geoefende peller kan per uur 4-8 kg mossel vlees pellen. Een te geringe aanvoer van grondstof geeft aanleiding tot het optreden van onbenutte capaciteit in het bedrijf, terwijl een te grote dagaanvoer tot stagnatie in de verwerking aanleiding kan geven.

De betekenis van deze tak van nijverheid neemt gestadig toe. In 1956 beliep de omzet van de mosselconservenindustrie 2.569 ton (van 1.000 kg). In 1957 was de omzet

reeds opgelopen tot 3.310 ton, terwijl 1958 een nog gunstiger resultaat te zien gaf, nl. 3.765 ton. Deze stijging zette zich in 1959 voort. Bij een gemiddelde prijs van f. 1,15 per kg bedraagt de bruto-omzet per jaar resp. f. 2,95 mln., f. 3,8 mln. en f. 4,32 mln. De mosselconservenindustrie zet haar produkten voor meer dan de helft in het buitenland af.

Volgens gegevens van het Gewestelijk Arbeidsbureau te Kruiningen waren er in 1955 in dit rayon 10 bedrijfshoofden en 140 arbeidskrachten in de mosselconservenindustrie werkzaam (arbeidskrachten uitgedrukt in type-arbeiders à 300 werkdagen). Nadien vond een concentratie in de bedrijfstak plaats, waardoor het aantal bedrijfshoofden terugviel van 10 tot 7 en het aantal bedrijven daalde tot 5 met een personeelsbezetting, uitgedrukt in type-arbeiders, van 80 mannen en 70 vrouwen. Er schijnt thans wederom een neiging tot uitbreiding van het aantal bedrijven in de mosselconservenindustrie te bestaan. De goede resultaten van de laatste jaren zijn hieraan niet vreemd.

De mosselconservenindustrie is, zoals reeds werd opgemerkt, geheel afhankelijk van de aanwezigheid van goede verwaterplaatsen. Weliswaar is het technisch mogelijk onverwaterde — zand- of slibhoudende — mosselen te conserveren, maar deze zouden, indien ze verkoopbaar zouden blijken, een belangrijk lagere prijs opbrengen⁴⁾. Dit zou tot gevolg hebben, dat de mosselconservenindustrie niet meer lonend zou zijn, omdat de exploitatie met haar groot percentage vaste kosten bij een lagere opbrengst geen behoorlijke winstmarge voor de ondernemer zou overlaten. Dit geldt zelfs indien de verse onverwaterde mosselen goedkoper zouden kunnen worden ingekocht dan voorheen. Deze vaste kosten zijn: lonen, leveranties ten behoeve van de exploitatie, onderhoud en reparatie, afschrijving, vrachten en overige diensten van derden ten behoeve van de exploitatie. Deze kosten zouden door het uitvallen van de mogelijkheid tot verwateren niet of nauwelijks worden beïnvloed.

Daarbij komt nog, dat een daling van de aankoop prijs van onverwaterde mosselen, waartoe men zonder verwaterplaatsen noodgedwongen zijn toevlucht zou moeten nemen, niet opweegt tegen de daling van de verkoopprijs van de geconserveerde mosselen in verband met het daarin aanwezige zand en slib. Zelfs bij een daling van de inkoop prijs van de verse mosselen en van de verkoopprijs van de geconserveerde mosselen met een zelfde percentage zou het resultaat toch nog nadelig voor de bedrijfsexploitatie uitvallen, omdat de geconserveerde mosselen duurder zijn dan de onbewerkte verse mosselen. Deze omstandigheid, gevoegd bij het starre kostenpatroon, leidt al spoedig tot een daling van de opbrengst beneden de kostprijs van het produkt. Prof. Haccoû berekende, dat in de periode 1946/1955 de starre kosten in de mosselconservenindustrie niet minder dan 83 pCt. van de opbrengst na aftrek van de kosten van aankoop van de verse mosselen, vermeerderd met de kosten van de verwatering, uitmaken⁴⁾.

Het teniet gaan van de bedrijfstak der mosselconserven zou zowel voor de werkgelegenheid als voor de ondernemers en de toeleveringsbedrijven een belangrijk verlies betekenen, terwijl hierdoor ook een niet te verwaarlozen deviezenbate voor de Nederlandse gemeenschap verloren zou gaan.

³⁾ Zie rapport Prof. Haccoû, blz. 45.

⁴⁾ Zie rapport Prof. Haccoû, blz. 194.

De Commissie van de Europese Economische Gemeenschap heeft onlangs haar eerste voorstellen tot liberalisatie van het kapitaalverkeer aan de Raad voorgelegd. De Raad heeft deze voorstellen aanvaard. De praktische betekenis van de hiermede van kracht geworden richtlijn is in de eerste plaats dat een groot deel van de tot nu toe door de Lid-Staten genomen maatregelen ter liberalisatie van het kapitaalverkeer in E.E.G.-verband wordt geconsolideerd. Behalve consolidatie zal de richtlijn in sommige gevallen ook tot gevolg hebben dat de landen nieuwe maatregelen zullen moeten treffen. Hoewel de richtlijn niet zal leiden tot ingrijpende veranderingen in het kapitaalverkeer, is zij toch van grote betekenis, omdat door het creëren van een procedure van toezicht en overleg in E.E.G.-verband, het kapitaalverkeer niet langer uitsluitend een aangelegenheid van de nationale regeringen vormt, maar bij het nemen van maatregelen door een land ook de belangen van de E.E.G.-partnerlanden tot hun recht kunnen komen.

Inleiding.

Zoals bekend behoort tot de doelstelling van het Verdrag van Rome de totstandbrenging, onder zekere voorwaarden, van een vrij kapitaalverkeer tussen de landen van de Europese Economische Gemeenschap. In art. 67 van genoemd Verdrag wordt bepaald dat de Lid-Staten gedurende de overgangsperiode en in de mate waarin dit nodig is voor de goede werking van de gemeenschappelijke markt alle restricties in het onderlinge kapitaalverkeer alsmede alle vormen van discriminatie op grond van nationaliteit of vestigingsplaats of op grond van de gebieden waar het kapitaal wordt belegd, moeten opheffen.

Teneinde tot een geleidelijke toepassing van deze bepalingen te geraken dient, ingevolge de bepalingen van art. 69, de Raad van de E.E.G. op voorstel van de Commissie richtlijnen vast te stellen. Deze zijn voor de landen verbindend ten aanzien van het te bereiken resultaat, maar laten aan de nationale instanties de bevoegdheid vorm en middelen te kiezen.

Onlangs heeft de Commissie haar eerste voorstellen tot liberalisatie van het kapitaalverkeer aan de Raad voorgelegd. De Raad heeft deze voorstellen aanvaard.

(vervolg van blz. 577)

Samenvatting en conclusie.

Indien men de economische gevolgen van een eventueel verloren gaan van de verwaterplaatsen in Zeeland overziet, dan blijkt, dat deze per jaar op een bedrag in de orde van grootte van f. 4 à f. 5 mln. moeten worden geraamd. Hierbij wordt ervan uitgegaan, dat de gehele mosselconservenindustrie verloren zou gaan en dat de handel in verse mosselen belangrijk lagere baten zou opleveren. De verliezen aan inkomsten voor de transportondernemingen, die zeer moeilijk zijn te ramen, bleven hierbij nog buiten beschouwing.

Uit het voorgaande kan de conclusie worden getrokken, dat het stellig de moeite waard is pogingen in het werk te stellen, om de verwaterplaatsen in Zeeland te behouden,

Liberalisatie van het kapitaalverkeer in de Europese Economische Gemeenschap

In dit artikel zullen enige beschouwingen worden gewijd aan de strekking van de bepalingen, die aldus in E.E.G.-verband op het gebied van het kapitaalverkeer van kracht zijn geworden. Daaraan zal een bespreking voorafgaan van de beginselen waarop de nieuwe bepalingen zijn gebaseerd. Ten slotte zal worden nagegaan welke praktische betekenis aan de nieuwe richtlijn moet worden toegekend.

Beginselen bij de liberalisatie van het kapitaalverkeer.

Het Europese kapitaalverkeer wordt sinds een aantal jaren belemmerd door restricties van allerlei aard. De belangrijkste vorm van belemmering is gelegen in de deviezenrestricties. Daarnaast bestaan echter ook tal van andere bepalingen, met name van fiscale en administratieve aard, welke verhinderen dat het kapitaal zich beweegt naar de plaats, waar het rendement het hoogst is.

Bij het streven naar opheffing van de belemmeringen in de internationale economische betrekkingen, zoals dit sinds het einde van de oorlog in West-Europa viel waar te nemen, stond steeds het goederen- en dienstenverkeer op de voorgrond. Eerst nadat op deze gebieden een relatief grote mate van vrijheid was bereikt, werden maatregelen tot liberalisatie van het kapitaalverkeer genomen.

bijv. door het aanleggen van kunstmatige verwaterplaatsen in de Grevelingen, in het Veerse Gat of elders in Zeeland.

Middelburg.

Drs. E. VAN BEUSEKOM.

Bronnen:

- Statistiek van de Visserij 1958, C.B.S.
- Publikatie Produktschap voor vis en visprodukten, 1959.
- Gegevens Districtsbureau Arbeidsvoorziening betreffende werkgelegenheid in de oester- en mosselcultuur.
- Rapport over de economische betekenis voor Nederland van de oester- en mosselcultures in de Zeeuwse stromen, Stichting voor Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam (rapport Haccoû).
- Rapport provinciale commissie schaal- en schelpdierencultuur: „Schade aan oester- en mosselcultuur”.
- Gegevens ontvangen van Dr. P. Korringa.

Dat tot nu toe de ontwikkeling naar een grotere vrijheid in het kapitaalverkeer zich slechts zeer langzaam heeft voltrokken, moet aan verschillende factoren worden toegeschreven. Allereerst werd de noodzaak tot liberalisatie van het kapitaalverkeer minder sterk gevoeld, omdat de bijdrage tot een grotere internationale arbeidsverdeling en daarmee tot een verhoging van de welvaart slechts op indirecte wijze tot stand komt. Vervolgens was men er zich van bewust dat de vrijmaking een ongewenste invloed op de betalingsbalans zou kunnen uitoefenen. Ten slotte wenste men veelal door handhaving van de restricties ten aanzien van het kapitaalverkeer een additioneel instrument van monetaire politiek in handen te houden.

Momenteel zijn in de Bondsrepubliek Duitsland alle restricties opgeheven. Ook in de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie bestaan geen deviezenrestricties meer; het feit echter, dat hier de transfers via een „vrije markt” met fluctuerende koersen moeten plaatsvinden, betekent, zoals nader zal worden uiteengezet, een zekere inbreuk op de vrijheid van het kapitaalverkeer. Frankrijk, Italië en Nederland handhaven op een aantal belangrijke punten nog restricties.

De op monetair gebied werkzame internationale organisaties hebben zich met het kapitaalverkeer nog slechts in geringe mate bezig gehouden. De Statuten van het Internationaal Monetair Fonds laten aan de aangesloten landen vrijwel algehele vrijheid om restricties te handhaven. Slechts bepaalt art. VI, afdeling 3 van genoemde Statuten, dat restricties in het kapitaalverkeer niet zodanig mogen worden toegepast, dat daaruit restricties voor lopende betalingen resulteren.

De Raad van de Organisatie van Europese Economische Samenwerking heeft sinds 1957 enige beslissingen genomen, welke een liberalisatie van bepaalde vormen van kapitaalverkeer tussen de O.E.E.S.-landen beogen. De aangesloten landen kunnen echter afzien van de liberalisatie, indien zij dit in het kader van hun economische en monetaire politiek noodzakelijk achten.

De bepalingen in het E.E.G.-Verdrag terzake van het kapitaalverkeer zijn in feite een eerste poging om in internationaal verband tot een onvoorwaardelijke liberalisatie te geraken. Hiermee wordt erkend, dat de totstandbrenging van een meer optimale internationale arbeidsverdeling, zoals deze met de instelling van de gemeenschappelijke markt wordt beoogd, een zekere vrijheid van kapitaalverkeer noodzakelijk maakt, zodat de aanwending van de in de verschillende landen beschikbare kapitaalmiddelen daar geschiedt, waar de produktiviteit het hoogst is. Men kan zich afvragen, of een liberalisatie van het goederen- en dienstenverkeer niet op zichzelf reeds het kapitaal daarheen doet vloeien waar dit het schaars is. Bij een gegeven verdeling van het kapitaal over de Lid-Staten zullen de landen, waar het kapitaal relatief overvloedig is, die produkten voortbrengen, waarin de factor kapitaal een relatief grote betekenis heeft; omgekeerd zullen de landen met een relatieve kapitaalschaarste zich toeleggen op de arbeidsintensieve produktieprocessen. Bij een onbelemmerd goederen- en dienstenverkeer zou dus een tendentie tot nivellering van de relatieve schaarsteverhoudingen in de verschillende landen optreden, zodanig dat de marginale produktiviteit der produktiefactoren in de verschillende landen elkaar gaat benaderen. Een dergelijke nivellering zou echter niet volledig plaatsvinden. Dit hangt samen met het feit dat de marginale produktiviteit van een produktiefactor niet alleen afhangt van de omvang, waarin

die factor wordt aangewend, maar tevens van de omstandigheden, waaronder die aanwending complementair verbonden is met alle andere produktiefactoren¹⁾. Het is hier niet de plaats dit aspect diepgaand te bespreken. Slechts zij gewezen op verschillen in technische ontwikkeling, welke verschillen in marginale produktiviteit kunnen veroorzaken. Een volledige nivellering van de marginale produktiviteit der produktiefactoren is dan ook slechts denkbaar, indien zij zich onbelemmerd kunnen bewegen naar de plaats, waar hun rendement het grootst is. Om deze reden lijkt een liberalisatie van het kapitaalverkeer dan ook een noodzakelijk complement van de vrijmaking van het goederen- en dienstenverkeer om te geraken tot een meer optimale aanwending van het beschikbare kapitaal in de Gemeenschap.

Ook voor de bevordering van een zuivere concurrentie — zoals bekend is ook dit een van de doelstellingen van het E.E.G.-Verdrag — heeft een vrijmaking van het kapitaalverkeer betekenis. De opheffing van restricties in het kapitaalverkeer zal er immers toe kunnen leiden dat het kapitaal stroomt van de plaats met een lage rentevoet naar de plaats met een hoge rentevoet. Op deze wijze vindt een ontwikkeling plaats in de richting van een zekere egalisatie van de in de verschillende landen geldende rentevoeten. Dit zou betekenen, dat de ondernemingen in de verschillende landen van de gemeenschappelijke markt onder meer gelijke voorwaarden financieringsmiddelen zouden kunnen aantrekken.

Voorts moet worden opgemerkt, dat een onvoldoende liberalisatie van het kapitaalverkeer de liberalisatie in andere sectoren minder effectief zou maken. Zo heeft bijv. het recht van vrije vestiging in andere Lid-Staten slechts een beperkte betekenis indien niet tevens de daarmee verbonden directe investeringen van nog bestaande belemmeringen zouden zijn ontdaan. Een ander voorbeeld in dit verband vormen de emigrantentovermakingen. De handhaving van een restrictief systeem terzake van deze transfers zou ongetwijfeld een ongunstige invloed hebben op de vrijheid van het personenverkeer, welke eveneens in het kader van de E.E.G. wordt nagestreefd.

Een vrij kapitaalverkeer kan ten slotte bijdragen tot een evenwichtige betalingsbalans, namelijk indien het kapitaal stroomt van een land met een betalingsbalansoverschot naar een land met een betalingsbalanstekort. Indien echter de kapitaalbewegingen niet hun oorzaak vinden in een ongelijkheid van de rentevoet doch voortspruiten uit koersspeculaties, kan een liberalisatie van het kapitaalverkeer echter eveneens tot ernstige betalingsbalansverstoringen leiden.

Voor bepaalde vormen van kapitaalverkeer (m.n. enige kortlopende kapitaalbewegingen) weegt in het algemeen de vrees voor verstoringe invloeden zwaarder dan het positieve aspect van een eventuele bijdrage tot een evenwichtige betalingsbalans. Terzake van de liberalisatie van deze vormen van kapitaalverkeer kan men dan ook een grote terughoudendheid bij de monetaire autoriteiten constateren.

De omstandigheid, dat het kapitaal niet altijd stroomt in de economisch meest gewenste richting, kan eveneens aanleiding geven tot een zekere terughoudendheid ten aanzien van de liberalisatie van sommige vormen van kapitaalverkeer. Bij vrij kapitaalverkeer bestaat het risico

¹⁾ Zie Meade: „Problems of Economic Union”, blz. 56 e.v.

dat het kapitaal zich beweegt naar meer geïndustrialiseerde gebieden omdat het daar kan profiteren van een gunstiger infrastructuur, terwijl aan dit kapitaal, uit een oogpunt van structurele ontwikkeling, in onderontwikkelde gebieden juist de meeste behoefte bestaat.

Het bezwaar dat in het algemeen bestaat tegen een vergaande liberalisatie van het kapitaalverkeer, is, zoals reeds werd opgemerkt, dat de landen hiermee een instrument van monetaire en economische politiek uit handen geven. Voor een deel zou dit bezwaar zijn grond verliezen, indien een nauwe coördinatie van de economische en monetaire politiek tot stand kan worden gebracht. Het komt immers voor, dat landen in het kader van hun structurele en/of conjuncturele politiek, middelen gebruiken, die de door andere landen gevoerde politiek kunnen doorkruisen. In het algemeen wordt daarmee de effectiviteit van de door de onderscheidene landen autonoom gevoerde politiek beperkt. Een coördinatie maakt het mogelijk de instrumenten van economische en monetaire politiek — die door de integratie met de daaraan verbonden opheffing van allerlei restricties minder gevarieerd worden — effectiever aan te wenden.

In het kader van de E.E.G. worden thans de eerste stappen ondernomen om tot deze noodzakelijke coördinatie te geraken. In dit verband moge worden gewezen op de oprichting van het Comité voor de Conjunctuurpolitiek. Hierin hebben van alle Lid-Staten hoge regeringsfunctionarissen zitting, die in het bijzonder bevoegd zijn op het terrein van de economische en monetaire politiek. Men zal trachten in dit kader een coördinatie van de conjunctuurpolitiek tot stand te brengen. Dit is echter een eerste begin en veel zal nog moeten worden gedaan, voordat van een effectieve coördinatie zal kunnen worden gesproken.

De richtlijn, die onlangs door de Raad van de E.E.G. werd vastgesteld, vormt een compromis tussen de uit de instelling van de gemeenschappelijke markt voortvloeiende noodzaak van liberalisatie van het kapitaalverkeer enerzijds en de voorshands nog geboden blijvende behoedzaamheid anderzijds. Dit moge blijken bij de thans volgende bespreking van de inhoud der richtlijn.

Inhoud van de richtlijn.

Deze eerste richtlijn heeft uitsluitend ten doel, terzake van een aantal vormen van kapitaalverkeer, de deviezen-restricties op te heffen. Andere belemmeringen, zoals die welke een fiscaal karakter hebben of van administratieve aard zijn, zijn thans nog buiten beschouwing gebleven.

De verschillende vormen van kapitaalverkeer, die in een door de Raad van de E.E.G. eveneens aanvaarde nomenclatuur uitputtend zijn opgesomd, worden in de richtlijn verdeeld in drie categorieën.

De eerste categorie omvat die vormen van kapitaalverkeer welke onvoorwaardelijk dienen te worden geliberaliseerd.

Voor een tweede categorie wordt eveneens een liberalisatie door de Lid-Staten voorzien. Met inachtneming van bepaalde procedurele voorschriften kunnen de landen echter deze liberalisatie achterwege laten of ongedaan maken indien de door hen gevoerde monetaire en economische politiek zich hiertegen verzet.

De derde en laatste categorie vormen die kapitaalbewegingen, terzake waarvan thans geen liberalisatie is voorzien, en alleen een onderzoek door de Gemeenschap naar de mogelijkheden van verdere liberalisatiemaatregelen wordt voorgeschreven.

Tot de eerste categorie behoren onder andere:

- directe investeringen alsmede de transfers van de liquidatie-opbrengsten van directe investeringen;
- beleggingen in onroerende goederen;
- kapitaalbewegingen met een persoonlijk karakter;
- kapitaalverkeer dat betrekking heeft op kortlopende of middellange financiering van het handelsverkeer;
- de verhandeling van de reeds in circulatie zijnde en ter beurze verhandelde effecten.

Onder directe investeringen worden verstaan die investeringen, welke gericht zijn op de vestiging of handhaving van duurzame economische betrekkingen tussen de kapitaalverschaffer enerzijds en een onderneming anderzijds; met name gaat het hier om de oprichting van dochtermaatschappijen en filialen alsmede om de verwerving van een aandelenpakket van een onderneming, waardoor het mogelijk wordt daadwerkelijk deel te hebben in het beheer van een onderneming ofwel een controlerend belang daarin te hebben. Reeds in het voorgaande is gewezen op de betekenis van de vrijmaking van directe investeringen voor het recht van vrije vestiging en daarmee voor de werking van de gemeenschappelijke markt.

Het kapitaalverkeer met persoonlijk karakter omvat eensdeels vormen van kapitaalverkeer welke nauw verband houden met de vrijmaking van het personenverkeer (onder andere emigrantenovermakingen), daarnaast een aantal vormen van kapitaalverkeer die in de persoonlijke sfeer liggen (erfenissen, schenkingen enz.) en terzake waarvan men bij liberalisatie niet met ernstige gevolgen voor de nationale economie behoeft rekening te houden.

De wenselijkheid van financiering van handelstransacties tussen de landen van de Gemeenschap en daarmee de bevordering van het onderlinge handelsverkeer behoeft geen nader commentaar.

De vrijmaking van het ter beurze plaatsvindende effectenverkeer, ten slotte, zal in principe reeds kunnen bijdragen tot een zekere egalisatie van de vraag- en aanbodverhoudingen op de openbare kapitaalmarkt in de zes landen en is daarmee van veel belang voor de goede werking van de gemeenschappelijke markt. Wat het effectenverkeer betreft zij volledigheidshalve nog vermeld, dat het als overgangsmaatregel onder bepaalde voorwaarden aan de landen is toegestaan, de liberalisatie van de effectenaankopen door ingezetenen te beperken tot financiële instellingen, alsmede tot ondernemingen voor zover deze effecten verwerven van een onderneming met eenzelfde statutair doel.

Volledige vrijheid van kapitaalverkeer impliceert dat de transfers, die verband houden met het kapitaalverkeer, tegen stabiele koersen moeten plaatsvinden. De mogelijkheid van koersschommelingen betekent een extra risico en daarmee een zekere belemmering van het kapitaalverkeer. In de richtlijn is dan ook bepaald, dat alle transfers verband houdende met de eerste categorie van kapitaalbewegingen moeten plaatsvinden, ofwel via een officiële markt, waar de koersschommelingen binnen officieel vastgestelde limieten blijven, ofwel via een zgn. „vrije markt”, dit laatste echter op voorwaarde dat de koersen op deze markt niet blijvend en in belangrijke mate afwijken van de officiële pariteit. Wordt aan deze bepaling door een Lid-Staat niet voldaan, dan is dit land in strijd met de door hem aangegeven verplichtingen.

Voor de op het effectenverkeer betrekking hebbende transfers is de handhaving van de koersfluctuaties op de „vrije markt” binnen zekere grenzen niet bindend voorgeschreven. Slechts bevat de richtlijn een intentieverklaring

der Lid-Staten en kan de Commissie terzake aan een land aanbevelingen doen. In tegenstelling tot de transfers, die bijv. verband houden met directe investeringen en kapitaalverkeer met persoonlijk karakter, wordt het verrichten van op effectenverkeer betrekking hebbende transfers via een „vrije markt”, zelfs indien op deze markt omvangrijke koersschommelingen optreden, door de richtlijn niet uitgesloten. Dit verschil is als volgt te verklaren. Het systeem van de „vrije markt”, hetwelk impliceert, dat de monetaire autoriteiten niet verplicht zijn in het koersverloop te interveniëren, kan een zekere bescherming vormen van de betalingsbalanspositie en de deviezenreserves van een land. In tegenstelling tot de transfers verband houdende met directe investeringen en kapitaalverkeer met persoonlijk karakter, waar een liberalisatie niet tot grote kapitaalstromen aanleiding zal geven, lijkt een dergelijke beschermingsmogelijkheid gerechtvaardigd bij een liberalisatie van het effectenverkeer, aangezien hiermee de mogelijkheid van omvangrijke kapitaalvoer en -uitvoer wordt geschapen.

Tot de tweede categorie van kapitaalverkeer, terzake waarvan een voorwaardelijke liberalisatie is voorzien, behoren o.a.

- emissies van een buitenlandse onderneming op de binnenlandse kapitaalmarkt en omgekeerd;
- leningen en kredieten die een zuiver financieel karakter hebben (dus niet samenhangen met handelstransacties);
- aan- en verkoop van niet ter beurse verhandelde effecten.

Het betreft hier dus enerzijds vormen van kapitaalverkeer, waarvan de liberalisatie een belangrijke invloed kan hebben op de economische en monetaire situatie van een land (bijv. emissies), anderzijds kapitaalbewegingen welke geen verband houden met transacties in de reële sfeer en waarvan de liberalisatie een minder hoge prioriteit heeft voor een goede functionering van de gemeenschappelijke markt.

Zoals reeds werd opgemerkt, behouden de landen hier een zekere mate van vrijheid om te beslissen of zij al of niet tot de liberalisatie zullen overgaan dan wel nieuwe restricties zullen invoeren. Er is echter een procedure voorzien, volgens welke de Commissie moet worden geraadpleegd en deze een Lid-Staat kan aanbevelen de gehandhaafde of nieuw ingestelde beperkingen op te heffen.

De derde categorie van kapitaalbewegingen waarvoor thans in het geheel geen liberalisatie wordt voorzien omvat met name het kortlopende kapitaalverkeer; op de achtergrond staat de vrees voor „hot money”-bewegingen.

De vraag rijst, of voor die vormen van kapitaalverkeer, welke ingevolge de nieuwe richtlijn moeten worden geliberaliseerd, nu ook het systeem, volgens hetwelk speciale vergunningen moeten worden aangevraagd, alvorens de transfers kunnen plaatsvinden, dient te worden afgeschaft. Voor een deel zal dit inderdaad het geval zijn, nl. wat betreft het effectenverkeer, omdat een vrijheid niet reëel en effectief zou zijn, als steeds een vergunning zou moeten worden aangevraagd, zelfs als deze altijd wordt verleend. Voor de andere vorm van kapitaalverkeer behouden de landen de mogelijkheid om een systeem van speciale vergunningen te handhaven, met dien verstande echter dat een vergunning in reële gevallen steeds moet worden verleend. Op deze wijze kunnen de landen een realiteitscontrole uitoefenen, die noodzakelijk is zolang er nog bepaalde vormen van kapitaalverkeer aan deviezenrestricties onderworpen blijven.

Praktische betekenis van de richtlijn.

De praktische betekenis van de van kracht geworden richtlijn is in de eerste plaats dat een groot deel van de tot nu toe door de Lid-Staten genomen maatregelen ter liberalisatie van het kapitaalverkeer in E.E.G.-verband wordt geconsolideerd. Ten aanzien van de kapitaalbewegingen die onvoorwaardelijk moeten worden geliberaliseerd, kunnen de landen slechts nieuwe deviezenrestricties invoeren door een beroep te doen op de „clauses de sauvegarde” voorzien in de artt. 73, 108 en 109 van het E.E.G.-Verdrag. Art. 73 laat restricties toe in geval van verstoring van de kapitaalmarkt; de artt. 108 en 109 maken restricties mogelijk in geval van betalingsbalansmoeilijkheden. In beide gevallen echter is de goedkeuring van de Commissie voor de toepassing van de restricties noodzakelijk. De aanvaarding van de richtlijn betekent dus dat de landen van de Gemeenschap een zekere mate van soevereiniteit prijs geven.

Behalve consolidatie van reeds door de Staten unilateraal genomen maatregelen zal de richtlijn in sommige gevallen ook tot gevolg hebben dat de landen nieuwe maatregelen zullen moeten treffen. Zo wordt de Franse Regering verplicht de directe investeringen en de transfers van hun liquidatie-opbrengsten — vorm van kapitaalverkeer die aldaar tot nu toe aan restricties onderworpen was — te allen tijde toe te staan. Zo zal voorts Italië, dat directe investeringen door ingezetenen in het buitenland slechts toestond voor zover het ging om investeringen in ondernemingen met eenzelfde statutair doel, thans alle directe investeringen in het buitenland moeten toestaan.

Samenvattend kan worden vastgesteld, dat de nieuwe richtlijn, die thans in Europees verband van kracht is, niet zal leiden tot ingrijpende veranderingen in het kapitaalverkeer. Niettemin is deze richtlijn van grote betekenis, omdat door het creëren van een procedure van toezicht en overleg in E.E.G.-verband, het kapitaalverkeer niet langer uitsluitend een aangelegenheid van de nationale regeringen vormt maar dat bij het nemen van maatregelen door een land ook de belangen van de E.E.G.-partnerlanden tot hun recht kunnen komen. Het is duidelijk dat hiermede de totstandbrenging en de werking van de gemeenschappelijke markt in aanzienlijke mate wordt bevorderd.

Brussel.

D. C. BRÉEDVELD, cc. drs.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Drie oorzaken kunnen worden aangewezen voor de krapte, die in de verslagweek op de geldmarkt heeft geheerst, nl. de gebruikelijke stijging, in verband met het einde van de maand, van de bankbiljettencirculatie, de voorbereidingen voor de storting op de staatslening op 1 juni a.s. en een voortdurende vraag naar guldenkredieten uit het buitenland. De financiële transacties van het Rijk vormden in de afgelopen week, in tegenstelling met de week daarvoor, klaarblijkelijk onvoldoende tegenwicht. De koers van de dollar, die verschillende dagen op het interventiepunt heeft gestaan, wijst erop, dat het buitenlandse liquiditeitsreservoir is aangesproken, zoals dit ook in de op 23 mei eindigende week in bescheiden mate het geval is geweest. Zekerheid hierover zullen wij eerst hebben na publikatie van de weekstaat der Centrale Bank.

Dat onder de heersende omstandigheden geen belangstelling voor aankoop van schatkistbiljetten bij de Agent bestaat, behoeft geen betoog.

De jongste liberalisatiemaatregelen op valutagebied van De Nederlandsche Bank, hierop neerkomend, dat termijnverkoop door ingezetenen vrij zijn en de beperkingen bij aankoop van valuta hetzij contant of op termijn eveneens zijn verdwenen, behalve dat bij dit laatste een winstafroaming zal plaatsvinden ingeval bij een devaluatie geen contractuele schuld aan een niet-ingezetene bestond, zullen, zover ik kan zien, geen rechtstreekse invloed op de geldmarkt hebben.

Kapitaalmarkt.

Twee gebeurtenissen op de kapitaalmarkt mogen hier niet onvermeld blijven. De eerste betreft de voorgenomen emissie van een 4½ pCt. in aandelen converteerbare lening van de Hollandsche Bank-Unie. Om twee redenen is deze emissie opvallend. In de eerste plaats omdat voor de versterking van het aandelenkapitaal — dit is zonder twijfel het doel van de lening — de omweg via de converteerbare obligatie is gekozen, een vorm, die bij het bankwezen nog niet werd toegepast. De tweede is, dat de verhoging van het aandelenkapitaal als zodanig noodzakelijk werd geacht. De functie van dit eigen vermogen is bij een bank in oorsprong geweest een stootkussen te vormen tegen verliezen. Deze functie is bij de meeste banken echter reeds lang gelegd bij de geheime reserves. Aantasting van de open reserves, laat staan van het aandelenkapitaal, zou voor een bank de doodsteek zijn.

Het tweede feit is de koersstijging van Philips boven 1.000 pCt.; op vrijdag jl. zelfs tot 1.033-1.038½. Op 4 januari van dit jaar stond Philips nog op 835½. Zou een zodanige prijsstijging bij de goederen voorkomen, dan zou de Centrale Bank en de Regering misschien niet in paniek geraken, maar toch onmiddellijk de scherpste maatregelen nemen. Een prijsstijging van aandelen blijft men in alle rust aanzien. Opnieuw blijkt buitenlandse vraag de motor te zijn voor ons binnenlands effectenprijsniveau.

Indexcijfers aandelen.	1953 = 100	4 jan. 1960	20 mei 1960	27 mei 1960
Algemeen	372	362	377	
Intern. concerns	547	540	567	
Industrie	268	261	270	
Scheepvaart	187	156	160	
Banken	190	184	188	
Cultures	154	137	137	

Bron: A.N.P.—C.B.S.

Aandelenkoersen.

	f. 179,20	f. 139,—	f. 142,60
Kon. Petroleum	809	817	853
Unilever	835½	955½	1.036½
Philips	514	464½	474
A.K.U.	900	623¾	684
Kon. Ned. Hoogovens	270	261	267½
Van Gelder Zn.	186½	135½	138¾
H.A.L.	340	330¼	339¼
Amsterd. Bank	166	162½	156½
Ver. H.V.A. Mij-en			

New York.

Koersgemiddelde aandelen			
Dow Jones Industrials	679	625	625

Effectieve rendementen obligaties.

	gem. looptijd	8 jan. 1960	20 mei 1960	27 mei 1960
3 pCt. Invest. Cert. ...	4 j.	3,73	3,77	3,78
4¼ pCt. Ned. 1959	12½ j.	4,48	4,54	4,54
3¾ pCt. Ned. 1955 I ...	17½ j.	4,31	4,32	4,33

Bron: Amsterdamsche Bank, Wekelijkse Rendements- en Koersvergelijking. C. D. JONGMAN.

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON 11 19 80 *

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM

KWANTITEIT of KWALITEIT?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep, in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling
Postbus 42 — Schiedam

Op ons hoofdkantoor te Amsterdam vacceert de functie van

assistent

van de

algemeen verkoopleider

(leeftijd 25-35 jaar)

Gezien de aard der werkzaamheden en het niveau van de functie wordt de voorkeur gegeven aan iemand met:

- een middelbare schoolopleiding
- praktische ervaring op commercieel gebied
- scholing of ervaring op economisch en/of organisatorisch terrein.

Zij, die menen aan bovenstaande eisen te voldoen en voor deze functie belangstelling hebben, kunnen hun sollicitaties richten aan de afdeling Personeelszaken der N.V. Hema, Ruysdaelstraat 49, Amsterdam-Z.

HEMA

HET STAATSBEDRIJF DER PTT

vraagt

enkele academici

afgestudeerd in een der sociale wetenschappen, met een uitgesproken belangstelling voor de praktijk van het hedendaagse personeelsbeleid. Zij zullen in de toekomst bestemd worden voor een der afdelingen van de hoofd-directie Personeelszaken.

- Enige praktische ervaring in de personeelssector strekt tot aanbeveling. Max. leeftijd ca. 35 jaar.

een functionaris van academisch niveau

die, in de sector van het niet-technisch onderwijs, belast zal worden met het onderhouden van contacten met onderwijsinstellingen en docentenorganisaties, alsmede met het verzorgen van bedrijfs- en beroepsvoorlichting aan studerenden.

- Een universitaire of daarmee vergelijkbare vorming geeft voorkeur. Een zekere technische belangstelling is noodzakelijk. Max. leeftijd ca. 45 jaar.

Schriftelijke sollicitaties voor 19 juni a.s. te richten aan de hoofd-directeur Personeelszaken, Centrale Directie der PTT, Kortenaerkade 12 te 's-Gravenhage.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van:

Prof. P. Hennipman,
 Prof. A. M. de Jong,
 Prof. F. J. de Jong,
 Prof. P. B. Kreukniet,
 Prof. H. W. Lambers,
 Prof. J. Tinbergen,
 Prof. G. M. Verrijn Stuart,
 Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 22,50;
 fr. p. post f. 23,60; voor studenten f. 19,—; fr. per post f. 20,10.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

Bij middelgrote bankinstelling met grote effecten-clientèle kan worden geplaatst een

Drs. in de Economie

die in staat is zelfstandig de leiding op zich te nemen van de afdeling

EFFECTEN-RESEARCH.

Deze functie omvat o.m. het verzamelen en groeperen van financiële en economische gegevens van verschillende Nederlandse bedrijven en bedrijfstakken en het aan de hand daarvan samenstellen van publikaties in de Nederlandse en Engelse taal. Een levendige belangstelling voor het Nederlandse bedrijfsleven is een eerste vereiste.

Aan gegadigden wordt een interessante en zelfstandige werkkring geboden.

Leeftijd tot 40 jaar.

Zij, die voor deze functie in aanmerking wensen te komen, kunnen voor een psychotechnisch onderzoek worden opgeroepen.

Brieven onder no. E.-S.B. 8-1, postbus 42, Schiedam.

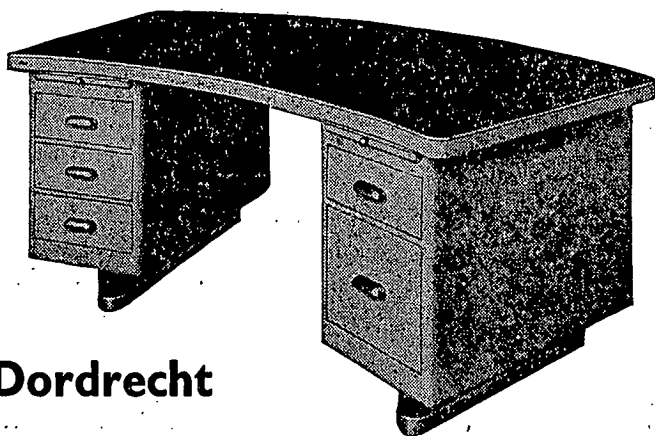
EERSTE NEDERLANDSCHE

- PENSIOEN REGULERINGEN
- RISICO - HERVERZEKERING VAN PENSIOENFONDSEN

HOOFDKANTOOR
 JOHAN DE WITTLAAN 50
 's-GRAVENHAGE
 TEL. (070) 51.43.51
 POSTADRES: POSTBUS 6

LIPS

Stalen meubelen Brandkasten

Voor België:
Koninklijke Straat 222
Brussel

LIPS

Dordrecht

Het nog al maar snel toemen van het aantal abonnees in het weekblad

wijst er wel op hoezeer dit beleggingsadvies-orgaan, dat specifiek de belangen van de particuliere belegger behartigt, in een behoefte voorziet.

Te verwonderen behoeft dit eigenlijk niet, want Bel-Bel tracht volledig objectief te zijn; het is in begrijpelijke taal geschreven en zeer overzichtelijk van indeling. Vraagt toezending van gratis proefnummer.

★

Abonnementen (per jaar f. 19,—; p. kwartaal f. 5,50) kunnen elk kwartaal ingaan en dienen te worden opgegeven bij de Administratie van „Bel-Bel”, Postbus 42, Schiedam.

584

GEMEENTE ROTTERDAM

Burgemeester en wethouders roepen sollicitanten op voor de betrekking van

chef van de secretarieafdeling openbare werken

in de rang van hoofdadministrateur ter secretarie.

De afdeling is o.m. belast met de voorbereiding van voorstellen en de uitvoering van besluiten op het gebied van stadsontwikkeling en wederopbouw, gemeentewerken, volkshuisvesting, bouw- en woningtoezicht.

Vereist worden een brede algemene ontwikkeling, ruime ervaring in leidinggevende overheidsfunctie, zo mogelijk op het hierboven genoemde gebied, en grondige kennis van het Nederlandse bestuursrecht. Zij, die daarnaast de hoedanigheid hebben van meester in de rechten, genieten de voorkeur.

Salarisgrenzen:

hoofdadministrateur A f 12.852,- - f 17.431,-,
hoofdadministrateur B f 13.869,- - f 18.703,-

(exclusief de huurcompensaties en de algemene salarisverhoging van 5%). Aanstelling boven het minimum is mogelijk.

Aan elders wonende gehuwden worden in het algemeen de reis- of pensioenkosten en de verhuiskosten vergoed.

Indiensttreding 1 september 1960.

Sollicitaties binnen twee weken te richten tot burgemeester en wethouders en te adressen aan de chef van het bureau Personeelvoorziening, kamer 331, stadhuis, onder no. 255.

1-6-1960